

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Географічний факультет
Кафедра географії України

На правах рукопису

УДК 161.2

**ІНТЕГРАЦІЯ ТЕМИ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У
НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Кваліфікаційна робота магістра
Анна КУЗНЄЦОВА

галузь знань 01 – Освіта / Педагогіка
спеціальність 014 – Середня освіта (Географія)
рівень вищої освіти другий (магістерський)
освітня програма Географія
Науковий керівник

Кандидат географічних наук,
доцент
Олена МОТУЗЕНКО

Допущено до захисту

Протокол кафедри географії України № __ від «__» _____ 202_ р.

Завідувач кафедри географії України

Кандидат географічних наук, доцент *Сергій УЛІГАНЕЦЬ* _____
(підпис)

Київ – 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Види культурної спадщини та їх охорона.....	7
1.2. Досвід європейських країн.....	8
1.3. Міжнародні договори у сфері культурної спадщини та їх ратифікація Україною.....	10
1.4. Нормативно-правова база щодо захисту культурних цінностей в умовах збройних конфліктів.....	12
1.5. Стан опрацювання проблеми впровадження елементів нематеріальної культурної спадщини у навчальний процес загальноосвітніх шкіл.....	13
1.6. Культурна спадщина: основні проблеми та виклики в українському контексті.....	15
1.7. Суб'єкти збереження нематеріальної культурної спадщини України.....	17
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕРЕЛІКУ ЕЛЕМЕНТІВ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	21
2.1. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України та етичні принципи його ведення.....	21
2.2. Класифікація елементів Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.....	22

РОЗДІЛ 3. ІНТЕГРАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ У НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	24
3.1. Сутність та форми інтеграції елементів нематеріальної культурної спадщини в освітній процес.....	24
3.2. Забезпечення життєздатності елементів нематеріальної культурної спадщини та їх діджиталізація.....	27
3.3. Асоційовані школи ЮНЕСКО як шлях до формування компетентностей зі збереження та популяризації культурної спадщини.....	31
3.4. Інтеграція елементів нематеріальної культурної спадщини у вивчення природничих наук.....	32
3.5. Інтеграція елементів нематеріальної культурної спадщини на уроках географії.....	33
3.6. Розробка факультативу з географії: інтеграція вивчення традицій, пов'язаних з культурою харчування та приготування страв.....	45
3.7. Інтеграція елементів традиційного ремесла на уроках предмету «Технології».....	46
3.8. Інтеграція елементів нематеріальної культурної спадщини на уроках мистецтва.....	55
3.9. Інтеграція елементів нематеріальної культурної спадщини на уроках української мови та літератури.....	63
3.10. Інтеграція елементів нематеріальної культурної спадщини на уроках біології.....	75
ВИСНОВКИ.....	78
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ.....	79
ДОДАТКИ.....	86-99

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АШЮ	Асоційовані школи ЮНЕСКО
ГС	Громадська спілка
ГО	Громадська організація
ДК	Діяльнісний компонент
ЗЗО	Заклад загальної середньої освіти
ЗК	Знаннєвий компонент
ЗНМ	Зміст навчального матеріалу
КС	Культурна спадщина
МР	Методичні рекомендації
Національний перелік	Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України
НКС	Нематеріальна культурна спадщина
НУШ	Нова українська школа
УКФ	Український культурний фонд
ЦК	Ціннісний компонент

ВСТУП

Культурна спадщина є важливим надбанням народу, відображенням його історії, традицій та самобутності. Повномасштабна війна РФ проти України несе величезну загрозу для української КС через руйнування пам'яток, архівів, музеїв та спроби знищити українську ідентичність шляхом русифікації. Війна також негативно позначається на збереженні НКС України - її носії вимушено припиняють практики та традиції через вимушене переселення, участь у бойових діях чи перебування під окупацією [38]. Охорона КС постає нагальним завданням, одним із ефективних шляхів вирішення якого, на думку автора, має стати інтеграція наратива спадщини в освітній процес.

Метою роботи є розробка рекомендацій щодо інтеграції тем, пов'язаних з КС України, у навчальні програми ЗЗСО на прикладі елементів Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких завдань: здійснити аналітичний огляд літератури на предмет вивчення теми охорони НКС в Україні, зокрема її інтеграції в навчальні програми; дослідити нормативно-правове забезпечення охорони КС та визначені законодавством шляхи популяризації; вивчити зміст Національного переліку елементів НКС України; проаналізувати зміст чинних навчальних програм ЗЗСО на предмет можливості інтеграції елементів НКС; розробити методичні рекомендації щодо інтеграції елементів НКС у зміст навчальних предметів.

Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес у ЗЗСО, а предметом – інтеграція тем, пов'язаних з різними елементами НКС у зміст навчальних програм ЗЗСО.

Цілі даної роботи відповідають довгостроковим пріоритетам діяльності Уряду 3.3. «Мир та діалог» та 15.2. «Культурна спадщина, культурні цінності та

національна пам'ять», що визначені Програмою діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої постановою ВР України від 12.06.2020 № 471. Викладання та навчання теми КС в ЗЗСО сприяє досягненню ЦСР 4 – Якісна освіта, завданню 4.7 «усвідомлення цінності культурного різноманіття і внеску культури у сталий розвиток».

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження було застосовано комплекс різних загальнонаукових методів. Аналіз наукових джерел, нормативно-правових актів та офіційних документів дозволив вивчити теоретичні засади та нормативно-правове підґрунтя проблеми. Контент-аналіз і порівняльний аналіз стали у нагоді для детального опрацювання Національного переліку та навчальних програм. Методи класифікації та систематизації забезпечили структурування матеріалу, а індукція, дедукція та узагальнення - формулювання висновків. Системний аналіз допоміг комплексно розглянути проблему охорони КС. Моделювання та проектний метод були задіяні при розробці методичних рекомендацій та факультативу.

Результати роботи апробовані на онлайн круглому столі до Всесвітнього дня харчових подорожей (18.04.2024), організованому Географічним факультетом КНУ ім. Т.Шевченка у співпраці з ГС «Національна еногастрономічна мережа «Дороги вина та смаку України»» та Мережею захисту культурної спадщини України засобами культурного солідарного та волонтерського туризму на засадах солідарної економіки. За результатами доповіді отримано запит від ГС «Тиха Їжа» щодо передачі результатів для імплементації в пілотному освітньому проекті на базі Свалявської ЗЗСО №4 з поглибленим вивченням окремих предметів.

Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 85 сторінок (7 з яких – використані джерела інформації).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Види культурної спадщини та їх охорона

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про охорону культурної спадщини» *культурна спадщина* - сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів КС [52].

КС є невичерпним джерелом пам'яті, розуміння, ідентичності, діалогу, згуртованості та творчості. Вона охоплює широкий спектр ресурсів, успадкованих від минулих поколінь у всіх формах та аспектах. Вона включає:

- Матеріальну спадщину, таку як замки, музеї, твори мистецтва, археологічні пам'ятки тощо.
- Нематеріальну спадщину, як-от пісні, традиції, звичаї, ремесла, обряди, свята та інші прояви народної творчості.
- Цифрову спадщину, що включає оцифровані об'єкти КС та творчість, створену в цифровому форматі.

До КС також належать пам'ятки, місця, ландшафти, навички, практики, знання та вираження людської креативності. Колекції, що зберігаються та управляються державними та приватними установами, такими як музеї, бібліотеки, архіви, а також кінематографічна спадщина, також є невід'ємною частиною культурного надбання [4,5].

Матеріальна спадщина - це фізичні об'єкти, створені людиною, що мають культурну, історичну, естетичну, археологічну, мистецьку чи наукову цінність. Вони охороняються Законом України «Про охорону культурної спадщини» [52], який регулює правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони КС з метою її збереження, використання об'єктів КС у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

Нематеріальна спадщина включає в себе звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремим особами як частина їхньої КС. Вони охороняються Конвенцією про охорону нематеріальної культурної спадщини [32], яку Україна ратифікувала у 2008 році. Згідно п. 2 ст. 2 цієї Конвенції НКС проявляється у таких галузях: усних традиціях та формах вираження, зокрема в мові як носії НКС; виконавському мистецтві; звичаях, обрядах, святкуваннях; знаннях та практиці, що стосуються природи та всесвіту; традиційних ремеслах.

Цифрова спадщина включає в себе унікальні ресурси людських знань і самовираження: культурні, освітні, наукові та адміністративні ресурси, а також технічну, правову, медичну та інші види інформації, створені в цифровій формі або перетворені в цифрову форму з існуючих аналогічних ресурсів. Вона охороняється Хартією про збереження цифрової спадщини, яку ухвалила Генеральна конференція ЮНЕСКО у 2003 році [2].

1.2. Досвід європейських країн

У європейських країнах питання збереження та популяризації КС через освітні програми є актуальним та підтримується на різних рівнях, зокрема в рамках програм та ініціатив ЄС.

Європейська стратегія культурної спадщини на 21 ст. підкреслює важливість сприяння інтегрованому і скоординованому управлінню КС, включаючи використання спадщини для передачі фундаментальних цінностей європейського суспільства, та просування спадщини як джерела і засобу для міжкультурного діалогу, миру і толерантності [6].

Згідно з дослідженнями Євробарометра, 88% громадян ЄС вважають, що європейську КС слід викладати в школах, оскільки вона розповідає нам про нашу

історію та культуру. Це питання активно підтримується Європейською комісією через програму Erasmus+ , Креативна Європа та інші ініціативи [3].

2018 рік був оголошений Європейським роком культурної спадщини, що стало поворотним моментом для руху КС в Європі, адже він був спрямований на її популяризацію та збереження, посилюючи відчуття належності до спільного європейського простору. 5 грудня 2018 року Європейська Комісія опублікувала Європейську рамкову програму дій з питань КС, яка визначає спільний напрям діяльності, пов'язаної зі спадщиною, на європейському рівні, переважно в політиці та програмах ЄС. Ця рамкова програма дій організована навколо чотирьох принципів, п'яти опор та 65 дій і встановлює довгострокове бачення управління, збереження та покращення КС Європи [5].

Діяльність спільного проекту ЮНЕСКО та ЄС у співпраці з АШЮ «2018 Європейський рік культурної спадщини: Залучення молоді до інклюзивної та сталої Європи» створила приклади охорони КС через освіту, підкреслюючи її внесок у розбудову інклюзивної та сталої Європи. За допомогою адаптованих планів уроків або позакласних заходів НКС було включено до різних шкільних предметів [9].

З 2020 по 2021 рік ними було реалізовано аналогічний проект «Викладання та навчання з живою спадщиною», який допомагав школам вивчати НКС та інтегрувати її в навчальні програми. В результаті було створено посібник «A Resource Kit for Teachers» з навчальними матеріалами та ресурсами. Робота з практиками та носіями додає цінності навчальному процесу, еднаючи молодь зі старшим поколінням та сприяючи передачі знань, сенсів та навичок [11]. Детальніше описано у Додатку А.

Отже, вивчення КС в школах є важливим для збереження та поширення культурних традицій та знань, а також для розвитку громадянської активності, соціальної усвідомленості та національної самоідентифікації. Інтеграція тем НКС у навчальні програми ЗЗСО є актуальним питанням, яке привертає увагу дослідників в галузі культури, освіти та збереження традицій.

1.3. Міжнародні договори у сфері культурної спадщини та їх ратифікація Україною

На міжнародному рівні прийнято низку документів щодо захисту об'єктів КС, зокрема, заходи із забезпечення захисту культурних цінностей визначає Протокол про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту [55], який доповнює положення Конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року.

Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО також приймає рішення про включення окремих об'єктів КС України до Списку спадщини, що перебуває під загрозою. У 2023 році Комітет всесвітньої спадщини включив до Списку Собор Святої Софії, Києво-Печерську лавру та прилеглі монастирські споруди в Києві, ансамбль історичного центру Львова та Історичний центр Одеси [12].

Конвенція про охорону НКС, яка була прийнята державами-членами ЮНЕСКО у 2003 році [32], спрямована на збереження традицій, звичаїв та інших нематеріальних об'єктів КС. Україна приєдналася до Конвенції у 2008 році. Метою Конвенції є охорона НКС, забезпечення поваги до неї, підвищення обізнаності про її важливість та здійснення міжнародного співробітництва (ст. 1). «Охорона» означає заходи, спрямовані на забезпечення життєздатності НКС, у тому числі її ідентифікації, документування, дослідження, збереження, захисту, популяризацію, підвищення її ролі, її передачу, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродження різних аспектів такої спадщини (п 3. ст. 2). Держави-учасниці повинні вживати заходів для охорони НКС на своїй

території, залучаючи спільноти, групи та окремих осіб, які є носіями цієї спадщини (ст. 11-15). У Конвенції також йдеться про міжнародне співробітництво та надання допомоги з метою охорони спадщини (ст. 19-22), про створення списків нематеріальної спадщини та програм і проектів з її охорони (ст. 16-18).

Репозиторієм Конвенції є Репрезентативний список нематеріальної культурної спадщини людства та Список нематеріальної культурної спадщини, яка потребує термінової охорони [32]; а на національному рівні - Національний перелік [42], який можна знайти на сайті Міністерства культури та інформаційної політики України у розділі *Діяльність > Культурна спадщина > Нематеріальна культурна спадщина*.

Україна ратифікувала Рамкову конвенцію Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства у 2013 році. Ратифікація цієї конвенції зобов'язує держав-учасниць Конвенція зобов'язує держав-учасниць сприяти включенню виміру КС на всіх рівнях освіти не тільки як предмета вивчення у своєму праві, а як багатого джерела для вивчення інших предметів (ст. 13а); зміцнювати зв'язок між освітою у сфері КС та професійною підготовкою (ст. 13b); заохочувати постійну професійну підготовку та обмін знаннями й навичками як у рамках системи освіти, так і поза ними (ст. 13d) [56].

Таким чином, Україна взяла на себе зобов'язання відповідно до міжнародних договорів інтегрувати тему охорони КС та НКС у навчальні програми ЗЗСО, використовуючи міждисциплінарний підхід та зміцнюючи професійну підготовку вчителів у цій сфері.

1.4. Нормативно-правова база щодо захисту культурних цінностей в умовах збройних конфліктів

Захист культурних цінностей в умовах збройних конфліктів регулюється нормами міжнародного гуманітарного права та національного законодавства України. Базовими нормативно-правовими актами в цій сфері є:

Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [48], який визначає тимчасово окуповану територію України як невід'ємну частину території України, на яку поширюється чинність Конституції та законів України, а також міжнародних договорів. Цей закон покладає відповідальність за охорону КС на державу-окупанта відповідно до норм міжнародного права.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [53], який передбачає можливість запровадження заходів з евакуації матеріальних і культурних цінностей з метою їх збереження в умовах воєнного стану.

Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України [49], яка роз'яснює поняття «культурні цінності» та встановлює вимоги щодо їх захисту, заборону знищувати чи використовувати їх у воєнних цілях, а також надавати спеціальний захист об'єктам, що мають виняткове значення для КС.

IV Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року [7], яка забороняє захоплення, знищення чи пошкодження установ, історичних пам'яток, творів мистецтва та науки.

Для забезпечення збереження культурних цінностей в Україні передбачені процедури їх евакуації у безпечніші місця. Методика планування заходів з евакуації [50] та Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або

виникнення надзвичайних ситуацій [51] регулюють порядок планування та здійснення евакуаційних заходів щодо матеріальних і культурних цінностей.

Таким чином, правова база України та міжнародне гуманітарне право містять чіткі приписи щодо захисту КС в умовах збройних конфліктів, зокрема шляхом евакуації культурних цінностей. Ці знання необхідно поширювати на широкі аудиторії, зокрема інтегруючи у навчальну програму з правознавства для формування у підростаючого покоління розуміння важливості збереження культурних надбань людства та знання про алгоритми відповідних дій.

1.5. Стан опрацювання проблеми впровадження елементів нематеріальної культурної спадщини у навчальний процес загальноосвітніх шкіл

Питання інтеграції тематики охорони НКС у навчальні програми закладів загальної середньої освіти є відносно новим напрямом наукових досліджень в Україні. Проаналізовані джерела демонструють, що більшість наукових праць зосереджені на загальнотеоретичних та практичних аспектах вивчення, збереження та популяризації НКС, однак безпосередньо процесу її системної інтеграції в навчальні програми шкіл приділяється недостатньо уваги.

Зокрема, у статті Борисенка В., Борисенка М. «Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву)» [16] основний акцент зроблено на необхідності популяризації та передачі від покоління до покоління об'єктів нематеріальної спадщини, критиці низького рівня їх популяризації та відсутності чітких критеріїв відбору елементів для внесення до національного переліку. Автори лише опосередковано згадують про важливість вивчення традицій у школах як способу їх передачі.

Низка інших проаналізованих праць зосереджують увагу на значущості «живої культури», аналізуючи фольклор як її приклад (З. Босик) [17], ролі

спільнот, організацій та уряду України у збереженні нематеріальної спадщини (Костюк В.В.) [33], культурній політиці європейських країн в цій сфері [24] та процесах міжнародного нормотворення і формуванні концептуальних засад охорони нематеріальної спадщини (В. Дем'ян) [25], туризмознавчому аспекті атрактивності НКС, її взаємозв'язку із сталим розвитком туризму (А. Гаврилук) [23] тощо. Однак безпосередньо питання інтеграції цієї тематики в навчальні плани шкіл не розглядається ґрунтовно.

Водночас, проект ЮНЕСКО «Посилення життєстійкості дітей і молоді в Україні через навчання та викладання за допомогою живої спадщини» демонструє практичний досвід залучення шкільних команд до вивчення та інтеграції елементів НКС в шкільну програму. Реалізація проекту «Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини» ГО «Центр розвитку «Демократія через культуру»» [40], в якому взяли участь 12 шкіл, більшість з яких є членами АШЮ, свідчить про актуальність зазначеної тематики та необхідність її подальшого наукового опрацювання. На момент написання даної кваліфікаційної роботи немає відкритого доступу до методичного посібника «Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні» створеного в рамках проекту.

Єдиним результатом проекту у відкритому доступі є методичний посібник для вчителів на 5 сторінок «Клембівська вишивка на уроках інформатики в Україні» [31], де описано як учні вивчали особливості клембівської вишивки на уроці інформатики у Вінницькому ліцеї № 18. Вони досліджували орнаменти вишивки, писали комп'ютерні програми для відтворення цих орнаментів, вивчали їх символічне значення та культурну цінність. Цей досвід демонструє можливість органічного включення елементів НКС до навчальних програм, що сприяє формуванню в учнів системних знань і цінностей щодо КС.

Таким чином, можна констатувати, що тема інтеграції елементів НКС в навчальні програми шкіл є відносно новою для українських наукових досліджень

і потребує ґрунтовного комплексного вивчення з метою розробки ефективних методик і механізмів її реалізації на практиці. Існують окремі напрацювання, проте бракує системних досліджень та узагальнень з цієї проблематики, системної роботи з Національним переліком елементів НКС.

1.6. Культурна спадщина: основні проблеми та виклики в українському контексті

Війна в Україні завдала значних втрат культурній спадщині країни, загострюючи низку існуючих проблем та створюючи нові виклики. Згідно з пропозиціями робочої групи «Культура та інформаційна політика» при Національній раді з відновлення України від наслідків війни, у Плані відновлення України [54] виділено такі ключові проблеми та виклики:

- Реальна загроза збереженню національного культурного надбання України та її культурних цінностей внаслідок війни.
- Втрати культурних цінностей та КС України і загроза життєздатності елементів НКС через воєнні дії.
- Більшість об'єктів КС (як матеріальної, так і нематеріальної) потребують заходів зі збереження та відновлення.
- Визначення збитків рухомої КС України.
- Захист і збереження носіїв нематеріальної спадщини (фізичний захист, матеріальна підтримка).
- Створення алгоритмів/інструкцій захисту нематеріальної спадщини під час воєнних дій.
- Відсутність домовленостей за партнерськими інституціями для забезпечення збереження елементів нематеріальної спадщини.
- Відсутність реституційної політики для повернення втрачених об'єктів НКС.
- Обмежена кількість фахівців у питаннях збереження та відновлення НКС.

Таким чином, основними викликами є захист від втрат, відновлення постраждалих об'єктів і елементів, удосконалення системи управління та збереження НКС в умовах воєнного часу. Подолання цих викликів вимагає комплексного підходу, термінових заходів з евакуації та захисту рухомих цінностей, створення програм з відбудови пошкоджених об'єктів, законодавчого врегулювання питань збереження КС в умовах війни та в повоєнний період.

Окрім руйнівного впливу війни, існують й інші системні проблеми, як от недостатня інтеграція елементів НКС в систему освіти та виховання молоді, недостатня підтримка носіїв традицій, майстрів та осередків традиційної культури з боку держави, а також слабка популяризація як на національному, так і міжнародному рівнях. Вивчення і популяризацію ускладнює відсутність доступу до карток елементів НКС на сайті Міністерства культури та інформаційної політики України, що в свою чергу порушує принцип доступу до публічної інформації, гальмує популяризацію елементів на базі репрезентативної інформації.

Тож, необхідне посилення ролі освітніх програм для підвищення обізнаності та залучення молодого покоління до збереження традицій. Системні заходи сприяння та стимулювання передачі знань та навичок майбутнім поколінням забезпечать життєздатність і безперервність елементів НКС, створюючи сприятливі умови для підготовки нових носіїв і майстрів, здатних продовжувати і розвивати культурні надбання українського народу в майбутньому.

Підтримка майстрів та осередків традиційної культури з боку держави дозволить зберегти їхні знання та вміння, забезпечуючи стійку основу для передачі КС наступним поколінням.

Більш активне позиціонування українських елементів НКС як частини світової культурної різноманітності сприятиме підвищенню міжнародного

визнання та поваги до багатой НКС України, а також посилить її роль у збагаченні світової культурної палітри.

Доступ до карток елементів НКС надасть широкій громадськості можливість детально ознайомитися з різноманітними традиціями, ремеслами, обрядами та іншими проявами НКС України, сприяючи їх популяризації та залученню більшої кількості людей до їх вивчення і збереження.

Лише комплексні зусилля держави, громадських організацій, носіїв традицій та всього суспільства забезпечать ефективне збереження і передачу майбутнім поколінням багатства НКС України в усій її самобутності.

1.7. Суб'єкти збереження нематеріальної культурної спадщини України

Збереження КС, зокрема її нематеріальної складової, є завданням державного значення, яке вимагає комплексної взаємодії різних суб'єктів на всіх рівнях. Як було зазначено у попередніх підрозділах, в Україні діє законодавча база, що регламентує охорону КС (п. 1.1, 1.3), визначає поняття культурних цінностей та їх захист в умовах збройних конфліктів, встановлює порядок проведення евакуації культурних цінностей (п. 1.4), а також ратифіковано низку міжнародних договорів та конвенцій в цій сфері (п. 1.3).

На основі діючих законодавчо-регламентних норм ключовими суб'єктами збереження КС виступають:

1. Держава в особі відповідних органів виконавчої влади на національному рівні (Міністерство культури та інформаційної політики України, Український інститут національної пам'яті тощо).
2. Органи виконавчої влади на регіональному рівні (обласні, районні, міські державні адміністрації).
3. Органи місцевого самоврядування (сільські, селищні, міські ради).

4. Організації культури (музеї, бібліотеки, театри, філармонії, заповідники тощо), працівники культури і мистецтва, профільні громадські організації.

Мають потенціал здійснювати місію (діяльність) як суб'єкт, що сприяє збереженню КС:

5. Навчальні заклади (заклади дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти), представники освіти - вчителі, викладачі, студенти, учні.

Ефективне збереження НКС можливе лише за умови тісної взаємодії всіх зазначених суб'єктів на засадах системності. Держава створює законодавче підґрунтя, органи місцевого самоврядування сприяють ідентифікації, документуванню та популяризації елементів нематеріальної спадщини на своїй території. Організації культури залучають носіїв традицій, ведуть облік, здійснюють наукові дослідження, експонують нематеріальну спадщину. Навчальні заклади відіграють ключову роль у її передачі молодому поколінню.

Учні та вчителі посідають особливе місце серед суб'єктів збереження НКС. Саме в освітньому середовищі відбувається інтеграція елементів нематеріальної спадщини, формується обізнаність і ціннісне ставлення до традиційної культури. Вчителі є провідниками цих процесів, залучаючи до навчальних програм матеріали про звичаї, обряди, ремесла, пісні, танці рідного краю. Учні постають не лише реципієнтами спадщини, але й її майбутніми носіями та популяризаторами.

Інтеграція елементів НКС в освітній процес сприяє налагодженню контактів між навчальними закладами та осередками традиційної культури (музеями, фольклорними колективами, майстрами народних ремесел тощо). Учні можуть не лише вивчати теоретичний матеріал, але й безпосередньо залучатись до

практик (майстер-класи, експедиції, фольклорні заходи), зустрічатися з носіями або ж виступати нащадками носіїв традицій. Така співпраця допомагає формувати шанобливе ставлення молоді до нематеріальної спадщини, усвідомлення її цінності та необхідності збереження.

Таким чином, сукупність зусиль учнів, вчителів, представників культурно-мистецької сфери, органів державної влади та місцевого самоврядування створює передумови для успішної охорони НКС України в усьому її різноманітті. Лише у тісній взаємодії всіх суб'єктів можливе комплексне досягнення цілей Конвенції про охорону НКС.

Підсумовуючи викладений у даному розділі матеріал, можна зробити висновки, що КС є невіддільною складовою самобутності та ідентичності українського народу. Вона охоплює матеріальні, нематеріальні та цифрові об'єкти, успадковані від попередніх поколінь. Охорона КС в Україні регламентується низкою законодавчих актів та міжнародних угод.

Досвід європейських країн демонструє успішні приклади інтеграції елементів НКС в навчальні програми шкіл через міжпредметні зв'язки, практичні заняття, проекти та позакласні заходи. Це сприяє збереженню традицій, передачі знань молодому поколінню та формуванню поваги до культурного різноманіття.

В Україні питання інтеграції НКС в освітні програми є відносно новим напрямом досліджень. Існують окремі напрацювання, однак бракує системних наукових напрацювань та узагальнень з цієї проблематики.

Війна в Україні завдала значних втрат КС, загострюючи низку наявних проблем у сфері її збереження. Гостро постала потреба захисту від пошкоджень, відновлення постраждалих об'єктів, удосконалення системи управління та збереження НКС в умовах війни. Знання про приписи щодо захисту КС в умовах збройних конфліктів необхідно поширювати на широкі аудиторії, зокрема

інтегруючи у навчальну програму з правознавства для формування у підростаючого покоління розуміння важливості збереження культурних надбань людства та знання про алгоритми відповідних дій.

Ефективне збереження НКС України можливе лише за умови комплексної взаємодії держави, органів виконавчої влади на регіональному рівні, органів місцевого самоврядування, організацій культури, навчальних закладів та представників освіти як суб'єктів її популяризації та передачі майбутнім поколінням.

Отже, інтеграція тематики НКС в освітній процес є важливим напрямом роботи з формування поваги до культурних надбань українського народу, підвищення обізнаності молоді та збереження самобутніх традицій в умовах війни та викликів сучасності.

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕРЕЛІКУ ЕЛЕМЕНТІВ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

2.1. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України та етичні принципи його ведення

Національний перелік містить традиції та види творчої діяльності, що передаються від покоління до покоління і сприяють почуттю самотності та наступності у різних спільнотах.

Національний перелік ведеться на виконання ст. 12 Конвенції про охорону НКС. Ведення переліку елементів НКС України було започатковано у 2012 році Наказом Міністерства культури України від 14.12.2012 р. № 1521 «Про затвердження примірною зразка форми облікової картки об'єкта (елемента) нематеріальної культурної спадщини України та визначення об'єктів нематеріальної культурної спадщини» [41].

Під час його ведення важливо дотримуватися 12 етичних принципів, схвалених Міжурядовим комітетом ЮНЕСКО у 2015 році [10]. Зокрема, має бути забезпечена провідна роль самих носіїв традицій у процесі визначення, опису та охорони своєї НКС. Усі заходи щодо включення елементів до Національного переліку повинні здійснюватися за вільною, попередньою та усвідомленою згодою відповідних спільнот, груп та окремих осіб. Необхідно поважати динамічний характер НКС, уникаючи зовнішніх оцінок її автентичності чи цінності. Водночас, важливо ретельно оцінювати потенційний вплив будь-яких дій на життєздатність НКС та залучати відповідні спільноти до визначення та протидії можливим загрозам її вихолощення, комерціалізації чи спотворення.

Порядок ведення Національного переліку регулюється Наказом Міністерства культури України від 11.12.2017 р. № 1319 «Про затвердження

Порядку ведення Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» (зі змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства культури та інформаційної політики України від 21.11.2023 р. № 648).

Офіційно Національний перелік було створено Наказом Міністерства культури України від 12.02.2018 р. № 105 «Про затвердження Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України» [41].

2.2. Класифікація елементів Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України

Національний перелік у редакції наказу Міністерства культури та інформаційної політики України від 26.04.2024 року [42] загалом налічує 93 елементи та складається з різних інвентарів, представляючи різні галузі. Детальна характеристика описана у Додатку Б.

Більшість елементів Національного переліку (55) відносяться одночасно до декількох галузей, а деякі елементи представляють не всі релевантні галузі (наприклад, 030 н.к.с. «Традиційне харківське коцарство» віднесено лише до галузі «Інше – практика з охорони НКС»). Виключаючи повторення та для спрощення процесу прив'язки елементів НКС до навчальних програм автором було здійснено галузеву класифікацію елементів, яка наведена у Додатку В. На її основі автором було віднесено кожен елемент до конкретної теми певної навчальної програми різних предметів.

Отже, у даному розділі надано загальну характеристику Національного переліку, висвітлено його призначення, принципи ведення та нормативно-правову базу, що його регулює. Важливим аспектом під час його ведення є дотримання етичних принципів: провідна роль самих носіїв традицій, вільна згода відповідних спільнот, повага до динамічного характеру НКС, ретельна оцінка потенційного впливу заходів на життєздатність елементів тощо.

Національний перелік станом на 26.04.2024 року налічує 93 елементи, згруповані в окремі інвентарі: основний інвентар НКС, інвентар елементів, що потребують термінової охорони, інвентар належних практик охорони, інвентар елементів культури корінних народів України та в перспективі - інвентар відроджених елементів. Усі елементи Національного переліку представляють різноманітні галузі НКС, серед яких: звичаї, обряди та святкування, традиційні ремесла, знання про природу, усні традиції, виконавське мистецтво, традиційна кухня тощо.

Для зручності подальшої інтеграції елементів у навчальні програми автором здійснено їх класифікацію за галузями з виокремленням основних тематичних груп в межах кожної галузі. Така класифікація допоможе ефективно відбирати відповідні елементи для вивчення в рамках конкретних навчальних тем. Результати проведеної класифікації елементів Національного переліку за галузями НКС стали підґрунтям для розробки методичних рекомендацій щодо їх інтеграції у зміст навчальних програм ЗЗСО.

РОЗДІЛ 3. ІНТЕГРАЦІЯ ЕЛЕМЕНТІВ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ У НАВЧАЛЬНІ ПРОГРАМИ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

3.1. Сутність та форми інтеграції елементів нематеріальної культурної спадщини в освітній процес

Інтеграція теми охорони НКС у навчальні програми - включення питань, пов'язаних із вивченням, збереженням та поширенням елементів НКС, до змісту навчальних предметів у закладах загальної середньої освіти. Зокрема, один або декілька елементів фольклору, традиційних ремесел чи обрядів можуть бути вивчені на одному уроці географії, біології, технологій, мистецтва, української мови чи літератури. Під час вивчення декількох елементів НКС передбачається порівняння спільних та відмінних рис, зокрема чинники розміщення осередків.

На відміну від європейського досвіду вивчення одного елемента НКС на двох і більше дисциплінах (див. 1.2), запропонований підхід має свої переваги:

- **Органічна інтеграція в існуючі навчальні програми** - не вимагає додавання нових тем чи уроків, а пропонує поглибити вже існуючі теми шкільної програми через вивчення відповідних елементів НКС. Це забезпечує більшу органічність та природність інтеграції, уникаючи перевантаження навчального процесу.

- **Контекстуальність та логічність** - елементи НКС підібрані до конкретних тем таким чином, що їх вивчення є логічним продовженням та розширенням змісту цих тем. Це створює чіткий зв'язок між навчальним матеріалом та елементами спадщини, забезпечуючи контекстуальність та глибше осмислення.

- **Збереження традиційної структури уроків** - даний підхід не вимагає радикальних змін у структурі та формі проведення уроків. Елементи НКС

інтегруються в існуючий формат, що полегшує їх впровадження для вчителів та сприяє плавному переходу до нових методів навчання.

• **Цілісність та системність** вивчення елементів НКС протягом усього процесу навчання. Учні послідовно знайомляться з різними елементами в рамках різних предметів, що сприяє формуванню більш повного та системного розуміння нематеріальної спадщини.

• **Легкість впровадження та адаптації**, оскільки підхід не потребує створення нових навчальних програм чи значних змін у розкладі, його впровадження та адаптація є відносно простими. Це робить його більш доступним для широкого кола шкіл та вчителів.

Загалом, запропонований підхід до інтеграції елементів НКС в навчальні програми є обґрунтованим, зваженим та відповідає потребам освітнього процесу. Він дозволяє органічно поєднати вивчення КС з опануванням базового навчального матеріалу, зберігаючи цілісність та системність, а також полегшуючи впровадження нововведень. Варто зауважити, що даний підхід не виключає міжпредметні зв'язки.

На уроках географії можна розглядати особливості традиційних ремесел в різних природно-географічних зонах України. Також можна розглядати практики традиційного вівчарства як приклад гармонійної взаємодії людини з природою. Також можлива інтеграція вивчення традицій, пов'язаних з культурою харчування та приготування страв на факультативі з географії. На уроках біології доцільно вивчити традиційні знання про бортництво та бджільництво. Уроки мистецтва дають простір для вивчення народних пісень і танців, що є складовими НКС. На уроках технологій є можливість ознайомитись з традиційними ремеслами та виготовляти вироби декоративно-ужиткового мистецтва, вивчити елементи орнаментів, національного одягу. На уроках української літератури доцільно читати та аналізувати твори, де описані традиції, звичаї та побут

українців. На уроках української мови можна вивчати діалекти та говірки певних регіонів, що є елементами НКС.

Рекомендовані форми інтеграції елементів НКС:

- Включення тем, присвячених НКС, до календарно-тематичних планів.
- Запрошення майстрів традиційних ремесел, фольклорних колективів до закладів освіти або екскурсії до осередків НКС.
- Організація тематичних виставок декоративно-ужиткового мистецтва.
- Проведення майстер-класів для учнів з традиційних ремесел.
- Відвідування музеїв народної архітектури та побуту.

Така інтеграція НКС в освітній процес дозволить:

- підвищити обізнаність та зацікавленість учнів у вивченні народних традицій;
- сформувати в учнів розуміння цінності і важливості НКС, потреби її збереження;
- сприяти залученню молодого покоління до носіїв та практик нематеріальної спадщини;
- популяризувати елементи НКС серед молоді.

Така інтеграція в освітній процес відповідає положенням Конвенції про охорону НКС щодо підвищення обізнаності про цінність НКС в суспільстві, особливо серед молоді, через формальну та неформальну освіту.

Для розробки методичних рекомендацій щодо інтеграції теми охорони елементів НКС України в навчальні програми ЗЗСО автором було використано компетентнісний підхід НУШ, який є стратегією освіти, спрямованою на формування та розвиток ключових компетентностей у кожного учня. Цей підхід означає спрямованість навчального процесу на розвиток знаннєвих, діяльнісних

та ціннісних компетентностей, які допомагають учням бути успішними, конкурентними та цінними на ринку праці [65].

ЗК включає те, що учень називає чи пояснює відповідно до очікуваних результатів навчання. ДК стосується того, що учень вміє, знаходить, обирає згідно з очікуваними результатами навчання. ЦК включає те, що учень оцінює, усвідомлює, які висновки робить згідно з очікуваними результатами навчання, і допомагають учням формувати свої життєві орієнтації [29].

3.2. Забезпечення життєздатності елементів нематеріальної культурної спадщини та їх діджиталізація

Збереження НКС є важливим завданням, яке потребує систематичних зусиль. Одним з ключових аспектів цього процесу є забезпечення життєздатності елементів НКС – їх постійного відтворення та передачі від покоління до покоління. Для цього необхідно залучати молодь до практик нематеріальної спадщини через відвідування майстер-класів від носіїв традицій, участь у фольклорних заходах і фестивалях, а також вивчення ремесел та форм творчості на практиці, відвідуючи музеї та екскурсії.

«Музей традиційного народного мистецтва як інтерактивний простір нематеріальної культурної спадщини Одещини» (035.н.к.с.) документує, презентує, популяризує і передає знання про НКС Одеського регіону через експозиції, екскурсії, майстер-класи, створення електронних баз даних [39].

Практика з охорони горюньської культури «Музеєм горюньської культури» в селі Нова Слобода Конотопського району Сумської області (060.н.к.с.) спрямована на охорону традицій горюнів через дослідження, відродження календарних обрядів, заняття з дітьми з вишивки, ткацтва, гончарства [30,43].

Національна спілка майстрів народного мистецтва України з її регіональними осередками реалізує Практику з охорони традиційних ремесел та народного мистецтва (079.н.к.с.) шляхом досліджень, залучення майстрів-практиків, популяризації та підвищення обізнаності про ремесла, які перебувають під загрозою зникнення [45].

Практика з охорони «Гуцульських узорів (орнаменту) та пов'язаного з ним культурного простору» (093.н.к.с.) МАН України передбачає залучення молоді до досліджень, популяризації та творчого використання гуцульського орнаменту, що є ефективним способом забезпечення життєздатності цього елементу НКС. Учні вивчають традиційні знання про орнаментику, беруть участь у створенні сучасних творів мистецтва з використанням гуцульських узорів, що сприяє передачі спадщини наступним поколінням [37].

Ці приклади демонструють різні підходи до забезпечення життєздатності НКС через документування, навчання, проведення заходів, співпрацю з громадами та носіями традицій.

У 2024 році УКФ визначив такі пріоритетні напрями: культура без бар'єрів, культурна трансформація та реінтеграція, збереження КС, культурний та духовний підйом, міжнародна промоція України, відновлення та розвиток діяльності митців і культурних інституцій [62].

В навчальний процес школи можна інтегрувати ці напрями, обговорюючи важливість забезпечення рівного доступу до культурної діяльності, ролі культури у відновленні та реінтеграції громад після деокупації, значення збереження КС в умовах війни. Також доречно буде розглянути, як сучасний культурний продукт може підняти бойовий дух та сприяти культурному спротиву, познайомити учнів з міжнародними проектами промоції України. Зрештою, варто звернути увагу на

важливість відновлення діяльності українських митців та культурних інституцій в умовах воєнного часу.

Важливим напрямом збереження НКС є її діджиталізація. Національний перелік частково відображений у формі архіву новин Українського центру культурних досліджень (УЦКД) [14]. Цей архів являє собою базу даних деяких об'єктів НКС у вигляді фото та опису. Також 15 елементів (станом на початок 2024 року) представлені у Віртуальному музеї НКС [22], створеного за фінансової підтримки УКФ. Для цих елементів представлені супровідні матеріали: описи, фото, відео та аудіозаписи. Такий формат діджиталізації дозволяє не лише фіксувати та зберігати, але й поширювати елементи НКС в онлайн-просторі, надаючи до них широкий доступ. Створення подібних цифрових продуктів відкриває нові можливості для популяризації та збереження НКС.

У 2018-2019 роках в рамках проекту зі створення віртуального музею елементів НКС відбувся конкурс «Жива традиція», де була започаткована спеціальна номінація «Жива традиція. KIDS» [28] для залучення дітей до популяризації та збереження НКС України через музичну, художню чи літературну творчість.

УКФ підтримує проекти з діджиталізації у секторі КС, зокрема створення віртуальних експозицій та екскурсій з використанням VR, доповненої реальності, 3D моделювання тощо; діджиталізацію друкованих матеріалів, музейних предметів, архівних документів, пам'яток; оцифрування об'єктів матеріальної та нематеріальної спадщини, зокрема пошкоджених під час війни; реставрацію та подальше оцифрування архівних, бібліотечних та музейних предметів; розробку ІТ-засобів для віддаленого доступу до архівів, бібліотек, музеїв [35].

Цифровий архів музичного фольклору Слобожанщини та Полтавщини, зібраного протягом багаторічної експедиційної діяльності харківських фольклористів-збирачів «Folklore.kh.ua» [15] є одним з проєктів, реалізованих за підтримки УКФ. Цей архів забезпечує збереження та популяризацію НКС східних регіонів України.

В Україні також функціонує репозиторій проєкту SUCHO [64], створений в рамках міжнародної ініціативи Save Ukrainian Cultural Heritage Online для оцифрування та збереження української КС. На цій платформі зберігаються цифрові копії творів культури та мистецтва, включаючи записи елементів нематеріальної спадщини. Ініціатива SUCHO також має Галерею [1], метою якої є збирання української КС шляхом демонстрації в онлайн-галереї об'єктів з веб-сайтів українських інституцій, заархівованих проєктом. Галерея забезпечує навчальні заклади та громадські групи матеріалами для вивчення України, які могли б бути недоступні. Крім того, вона допомагає закладам культури збирати кошти за допомогою інструментів краудфандингу.

Шкільні бібліотеки можуть долучитися до ініціативи SUCHO, отримавши безкоштовне хмарне сховище для зберігання оцифрованих матеріалів [8]. Учні в межах проєктної діяльності, запропонованої вчителями, можуть надавати оцифровані дані про НКС свого регіону, зокрема традиції та звичаї своїх родин. Ці матеріали, такі як аудіо- та відеозаписи, фотографії, текстові описи, можуть зберігатися в репозиторії SUCHO та експонуватися в Галереї завдяки співпраці шкільної бібліотеки з цією ініціативою. Таким чином учні безпосередньо долучатимуться до збереження НКС в цифровому форматі.

Вивчення елементів НКС власного регіону можна ефективно інтегрувати в навчальний процес шляхом виконання практичних завдань на уроках географії. Учні можуть опитувати членів родини та сусідів, визначати місцеві традиції,

звичаї, ремесла та форми творчості, які вважаються елементами НКС, складати карти з позначками місць, пов'язаних з цими елементами, створювати мультимедійні презентації, а також записувати виконання місцевих пісень, обрядів тощо на аудіо та відео. Такі завдання сприятимуть кращому засвоєнню навчального матеріалу з географії, формуванню навичок дослідницької роботи та підвищенню обізнаності учнів щодо НКС свого краю.

Важливим є навчити учнів діджиталізувати НКС за допомогою сучасних технологій. Це включає запис аудіо та відео виконання обрядів, пісень, танців, створення презентацій, анімацій, віртуальних турів об'єктами НКС, розробку веб-сайтів, баз даних про елементи НКС. Для опанування цих навичок учні можуть пройти відповідні тренінги та курси з мультимедійних технологій, а також практикуватися на прикладах діджиталізації обраних елементів НКС свого регіону.

3.3. Асоційовані школи ЮНЕСКО як шлях до формування компетентностей зі збереження та популяризації культурної спадщини

Школа може долучитись до мережі Асоційованих шкіл ЮНЕСКО (АШЮ), яка об'єднує загальноосвітні заклади з різних регіонів країни, що реалізують освітні проекти у співпраці з ЮНЕСКО. В рамках діяльності АШЮ школи мають можливість представляти роботи учнів та досягнення школи на міжнародному рівні.

АШЮ в Україні беруть участь у міжнародних освітніх проектах, розвивають молодіжну та дитячу дипломатію, вивчають і відзначають пам'ятні дати ООН та ЮНЕСКО, проводять міжнародні семінари, конференції, фестивалі, літні табори тощо [18]. Також школа може відзначати День всесвітньої спадщини. Залучення учнів до таких заходів дозволить учням поглибити знання про КС України та світу, розвинути навички міжкультурної комунікації та співпраці, сформувавши

вміння популяризувати культурне надбання рідного краю, виховати повагу до культурного різноманіття, підвищити мотивацію вивчати традиції народів, долучитися до заходів зі збереження НКС.

Основні переваги для школи від приєднання до АШЮ: представлення робіт учнів та досягнень на міжнародному рівні; розвиток в учнів міжкультурних компетентностей; формування вмінь популяризувати місцеву КС; виховання поваги до культурного різноманіття; долучення заходів із збереження НКС; координаційна підтримка від Національної комісії у справах ЮНЕСКО через Міністерство освіти і науки України [46]; можливість розробляти інноваційний навчальний контент; підвищення іміджу школи як члена впливової організації.

Таким чином, діяльність у межах АШЮ допомагає інтегрувати теми КС в навчальний процес на засадах компетентнісного підходу.

3.4. Інтеграція елементів нематеріальної культурної спадщини у вивчення природничих наук

Модельна навчальна програма «Природничі науки. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (авт. Білик Ж.І., Засекіна Т.М., Лашевська Г.А., Яценко В.С.) 2021 року

6 клас. Розділ 1. Досліджуємо Землю

ЗНМ: Гірські породи й мінерали. Походження і склад мінералів і гірських порід. Корисні копалини і їхнє значення в житті й господарській діяльності людини.

Елементи НКС: Традиція Косівської мальованої кераміки (001.н.к.с.) [22], Опішнянська кераміка (003.н.к.с.) [22], Традиція орнаментального розпису бубнівської кераміки (010.н.к.с.), Олешнянське гончарство Чернігівщини (016.н.к.с.), Мистецтво виготовлення звукової глиняної забавки «Валківський свищик» (020.н.к.с.) [30], Коболчинська кераміка (088.н.к.с.) [42]

ЗК: При вивченні гірських порід та корисних копалин учні дізнаються про глинисті породи як сировину для гончарного виробництва.

МР: Пояснити важливість глин як корисної копалини для гончарного виробництва. Показати на карті місцезнаходження м. Косів, селища Опішне, с. Бубнівка, с. Олешня, м. Валки та с. Коболчин.

ДК: Характеризуючи розповсюдження глин в Україні, учитель наводить приклади Косівської, Опішнянської, бубнівської, Колобочинської кераміки, Олешнянського гончарства та Валківського свищика як традиційних осередків.

МР: Продемонструвати зразки Косівської, Опішнянської, бубнівської, Колобочинської, Олешнянської кераміки та Валківського свищика. Розповісти про їх особливості, техніки виготовлення.

ЦК: Учні усвідомлюють цінність традиційних ремесел як складової НКС та зв'язок з природними ресурсами регіону.

МР: Наголосити на цінності цих керамічних традицій як витворів народної культури. Обговорити необхідність їх збереження і підтримки.

Інтеграція народних ремесел, пов'язаних з обробкою глини та гірських порід, допоможе учням усвідомити зв'язок між навколишнім середовищем та культурою.

3.5. Інтеграція елементів нематеріальної культурної спадщини на уроках географії

Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти 2022 (наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 року № 698)

8 клас. Розділ III «Природні умови і ресурси України»

Тема 1. Рельєф, тектонічна та геологічна будова, мінеральні ресурси

Елемент НКС: Метод будівництва «суха кладка» (037.н.к.с.) [30]

ЗК: Учні дізнаються про різні типи гірських порід, їх властивості та поширення в Україні; традиційний метод будівництва «суха кладка». Вивчать поняття «дикун» або «дикар» - місцеву назву піщаного каменю в Одеській області.

МР: Розповісти про традиційний метод будівництва «суха кладка» з використанням природного піщаного каменю «дикуна», поширеного на території Одеської області; специфіку цього методу та його географічне розташування - про села Загнітків, Олексіївка, Шершенці Кодимської територіальної громади та село Зоря Саратської територіальної громади Одеської області, де зберігся цей традиційний метод будівництва. Можна показати приклади споруд, зведених методом «сухої кладки».

ДК: Учні позначають на контурній карті України регіони, де поширений метод «сухої кладки» та називають населені пункти, в яких він застосовувався.

ЦК: Учні усвідомлюють важливість збереження та поширення традиційних методів будівництва як частини КС певного регіону. Вони оцінюють раціональність використання місцевих природних матеріалів та застосування екологічних підходів в будівництві в минулому.

Тема 5. Рослинність

ЗНМ: Різноманітність рослинності. Закономірності поширення рослинного покриву в Україні. Рослинні угруповання. Червона та Зелена книги України. Рослинні ресурси, їх охорона і відтворення.

Елементи НКС: Художнє дереворізьблення Чернігівщини (017.н.к.с.), Мистецтво виготовлення яворівської дерев'яної забавки (040.н.к.с.), Традиція лозоплетіння в с. Іза Хустського району (042.н.к.с.), Традиція соломоплетіння

у Турійській громаді Волинської області (048.н.к.с.), Гуцульська боднарка (057.н.к.с.) [30], Традиції рогозоплетіння (064.н.к.с.) [43], Традиція гуцульського художнього дереворізьблення (071.н.к.с.) [21]

ЗК: Учні дізнаються про різні види декоративно-прикладного мистецтва України, пов'язані з використанням рослинної сировини - дерева, лози, рогози, соломи.

МР 017, 040, 057, 071 н.к.с.: Розповісти про традиції художнього різьблення по дереву в різних регіонах України - на Чернігівщині, в Яворові на Львівщині, серед гуцулів Карпат. Показати зразки виробів, пояснити їх особливості, техніки виконання.

МР 042, 064 н.к.с.: Пояснити використання лози та рогози як рослинної сировини для плетіння в різних регіонах України.

МР 048 н.к.с.: Розповісти про поширення соломоплетіння на Волині, показати зразки виробів.

ДК: Учні характеризують різні види декоративно-прикладного мистецтва, пов'язані з рослинним світом, визначають регіони їх поширення.

ЦК: Учні усвідомлюють необхідність збереження та відновлення традиційних народних ремесел, пов'язаних з рослинним світом, як НКС українців.

Тема 5. Рослинність

ЗНМ: Різноманітність рослинності. Рослинні угруповання. Рослинні ресурси, їх охорона і відтворення.

Елемент НКС: Буковинський урочистий вінок з ковилою (075.н.к.с.) [26]

ЗК: Учні дізнаються про традицію виготовлення урочистих вінків з ковили на Буковині.

МР: Розповісти учням про поширення ковили в степовій зоні України. Показати фото/зразки цієї рослини. Пояснити її символічне значення як оберегу, а також використання у народних обрядах. Розкрити особливості виготовлення буковинського урочистого вінка - від збирання суцвіть ковили до сплітання їх у вінки за традиційною технікою. Продемонструвати фото/відео процесу виготовлення та готові вироби.

ДК: Учні аналізують приклади використання рослинних ресурсів у народних традиціях та ремеслах українців. Можливе практичне заняття з плетіння невеликих вінків/браслетів з підручних матеріалів.

ЦК: Учні усвідомлюють цінність народних традицій, пов'язаних з рослинним світом, необхідність їх збереження як НКС. Формується повага до історії та культури рідного краю.

Тема 5. Рослинність

Елемент НКС: Традиція травництва Старобільського краю (087.н.к.с.)[61]

ЗК: учень/учениця дізнається про традицію травництва як елемент народної медицини; називає лікарські рослини, що використовуються в традиції травництва Старобільського краю (вероніка, звіробій, іссоп, льнянка, м'ята та інші); наводить приклади цілющих властивостей та застосування місцевих трав у народній медицині.

МР: Познайомити учнів з традицією травництва Старобільського краю та різноманітністю лікарських рослин цього регіону (вероніка, звіробій, іссоп,

льнянка, м'ята та інші). Розповісти про цілющі властивості та застосування місцевих трав у народній медицині.

ДК: учень/учениця спостерігає та визначає лікарські рослини Старобільщини під час віртуальної подорожі; розпізнає рослини за гербарними зразками або ілюстраціями під час практичної роботи; створює карту поширення цінних лікарських рослин регіону.

МР: Організувати віртуальну подорож для ознайомлення з лікарськими рослинами Старобільського краю в природному середовищі. Провести практичну роботу з визначення рослин за гербарними зразками або ілюстраціями. Запропонувати учням скласти карту поширення цінних лікарських рослин регіону.

ЦК: учень/учениця усвідомлює необхідність використання деяких властивостей рослин для зміцнення та профілактики здоров'я; робить висновки про важливість збереження традицій травництва та раціонального використання лікарських рослинних ресурсів; оцінює роль місцевих жителів у збереженні та передачі знань про лікувальні властивості рослин; усвідомлює необхідність дбайливого ставлення до природи рідного краю.

МР: Обговорити важливість збереження традицій травництва та раціонального використання лікарських рослинних ресурсів. Підкреслити роль місцевих жителів у збереженні та передачі знань про лікувальні властивості рослин. Заохотити учнів до дбайливого ставлення до природи рідного краю.

Розділ IV. «Населення України та світу»

Тема 1. Демографічні процеси та статево-віковий склад населення світу та України

ЗНМ: Українська діаспора

Елемент НКС: Практика з охорони нематеріальної культурної спадщини – Міжнародний Різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях» (043.н.к.с.) [30]

ЗК: Учень/учениця пояснює значення та особливості Міжнародного Різдвяного фестивалю «Коляда на Майзлях» як заходу з відновлення, збереження та популяризації різдвяних традицій, колядок і щедрівок; називає країни та регіони, звідки прибувають учасники фестивалю.

МР: Ознайомити учнів з інформацією про Міжнародний Різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях», його мету, формат проведення та географію учасників. Наголосити на важливості такого заходу для популяризації української КС, зокрема різдвяних традицій та обрядових пісень.

ДК: Учень/учениця аналізує особливості різдвяних традицій, колядок і щедрівок, представлених на фестивалі «Коляда на Майзлях»; характеризує жанрове розмаїття учасників (хори, оркестри, вертепи, солісти тощо); наводить приклади українських колективів з діаспори, які брали участь у фестивалі; порівнює їх з місцевими традиціями святкування Різдва.

МР: Продемонструвати відеозаписи виступів учасників фестивалю прослухати та проаналізувати зразки колядок і щедрівок, виконаних учасниками фестивалю, учні можуть підспівувати відомі твори. Порівняти їх з місцевими різдвяними традиціями, звичаями та обрядовими піснями. Обговорити регіональну різноманітність українських різдвяних обрядів.

ЦК: Учень/учениця усвідомлює культурну цінність та необхідність збереження і популяризації різдвяних традицій як частини НКС України; оцінює роль фестивалю «Коляда на Майзлях» у зміцненні культурних зв'язків з

українською діаспорою; виявляє інтерес до долучення до продовження цих традицій.

МР: Обговорити з учнями значення колядування як давньої української традиції, її роль у збереженні духовних цінностей і самобутності українського народу. Заохотити учнів долучатися до відродження та підтримки народних звичаїв у своєму регіоні.

9 клас

Розділ II. Первинний сектор господарства

Тема 1. Сільське господарство

ЗНМ: Сільське господарство України. Структура сільськогосподарських угідь в Україні. Розвиток кормової бази тваринництва. Структура та розміщення тваринництва. Зональна спеціалізація сільського господарства України.

Елемент НКС: Культура традиційного вівчарства Бессарабії та знання, пов'язані з ним (067.н.к.с.) [43]

ЗК: учень/учениця пояснює значення вівчарства як традиційної галузі тваринництва в Бессарабському регіоні; наводить приклади впливу природних (степові ландшафти, клімат) та суспільних (етнічний склад населення) чинників на розвиток вівчарства в регіоні; називає основні продукти вівчарства (баранина, бринза, вовна).

МР: Під час вивчення структури та розміщення тваринництва в Україні розглянути вівчарство як провідну галузь на півдні Одеської області. Пояснити природні та етнічні чинники, що сприяли закріпленню вівчарських традицій у Бессарабії.

ДК: учень/учениця визначає на карті осередки поширення вівчарства в Бессарабії; характеризує особливості сезонного вівчарського циклу та процесів виробництва продуктів вівчарства; аналізує статистичні дані щодо поголів'я овець та виробництва продукції вівчарства.

МР: Під час роботи з картами учні позначають основні райони вівчарства в Одеській області. Переглядають відео/фото з вівчарськими обрядами та виробничими процесами. Аналізують статистику розвитку галузі.

ЦК: Учень/учениця усвідомлює культурну цінність традицій вівчарства як частини спадщини бессарабських етносів; виявляє зацікавленість до збереження традиційних ремесел, пов'язаних з вівчарством; обґрунтовує необхідність підтримки галузі вівчарства для комплексного розвитку сільського господарства регіону.

МР: Обговорити важливість збереження вівчарських традицій як елементу НКС. Наголосити на перспективах розвитку галузі в контексті сталого господарювання. Залучити учнів до пошуку альтернативних шляхів популяризації ремесел та продукції вівчарства.

Розділ III. Вторинний сектор господарства

Тема 5. Виробництво тканин, одягу, взуття

ЗНМ: Особливості виробничого процесу та чинники розміщення підприємств, що виробляють тканини різних видів. Чинники та центри розміщення текстильного виробництва в Україні. Народні промисли в Україні.

Елементи НКС: Кролевецьке переборне ткацтво (002.н.к.с.) [22], Обуховицьке ткацтво (063.н.к.с.) [30, 43], Традиційне ткацтво у Камінь-Каширській громаді (084.н.к.с.) [42]

ЗК: учень/учениця називає види тканин та сировини для їх виробництва; наводить приклади народних промислів з виготовлення тканин в Україні, таких як Кролевецьке переборне ткацтво, Обуховицьке ткацтво, традиційне ткацтво у Камінь-Каширській громаді.

МР: Розповісти учням про давні традиції ткацтва в різних регіонах України. Пояснити особливості технологій переборного та інших видів традиційного ткацтва. Показати зразки виробів та ознайомити з їх призначенням і місцем у побуті.

ДК: учень/учениця показує на карті регіони, де розвинуті згадані види народних промислів, пов'язаних з ткацтвом.

МР: Нанести на карту України місцевості, де збереглися осередки переборного та інших видів традиційного ткацтва. Проаналізувати чинники їх розміщення.

ЦК: учень/учениця оцінює перспективи розвитку виробництва тканин в Україні з використанням традиційних технологій та матеріалів.

МР: Обговорити важливість збереження традиційних народних ремесел, зокрема ткацтва. Розповісти про сучасних майстрів, осередки відродження промислів. Проаналізувати перспективи розвитку дрібних підприємств з виробництва тканин з натуральної сировини за традиційними технологіями.

Тема 5. Виробництво тканин, одягу, взуття

ЗНМ: Чинники та центри розміщення текстильного виробництва в Україні. Народні промисли в Україні.

Елемент НКС: Мистецтво виготовлення глинянського візерункового текстилю (058.н.к.с.) [30]

ЗК: учень/учениця знає історичне походження та особливості виготовлення глинянського візерункового текстилю, зокрема килимів; може назвати основні техніки ткацтва, що використовуються для їх виробництва.

МР: Розповісти учням про походження та розвиток ремесла виготовлення візерункового текстилю в місті Глиняни та навколишніх селах Львівської області. Пояснити різницю між рахунковою технікою ткання та технікою гобеленового ткацтва. Показати зразки глинянських візерункових виробів, звернути увагу на характерні орнаменти та кольорову гаму.

ДК: учень/учениця може пояснити етапи виготовлення візерункового текстилю, від фарбування вовни до ткацтва на верстаті.

МР: Організувати майстер-клас із плетіння простих візерунків на маленьких ручних ткацьких верстатах чи рамках. Учні спробують самостійно сплести невеличкий виріб або фрагмент візерунка з використанням різнокольорових ниток.

ЦК: учень/учениця усвідомлює культурну цінність традиційного глинянського візерункового текстилю як елементу НКС.

МР: Обговорити з учнями значення збереження та популяризації цього ремесла для підтримки місцевих культурних традицій та розвитку креативних індустрій. Розповісти про популяризаторські заходи, фестивалі й майстер-класи, що проводяться в Глинянах. Заохотити учнів поважати працю майстрів та цінувати аутентичні вироби ручної роботи.

Тема 5. Виробництво тканин, одягу, взуття

ЗНМ: Чинники та центри розміщення текстильного виробництва в Україні. Народні промисли в Україні.

Елемент НКС: Традиція рослинного килимарства селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області (008.н.к.с.) [22], Карпатське ліжникарство (023.н.к.с.), Традиційне харківське коцарство (030.н.к.с.) [30]

ЗК: учень/учениця називає традиційні ремесла з виготовлення тканих виробів в Україні (килимарство, ліжникарство, коцарство); наводить приклади регіонів, де розвинуті ці ремесла; пояснює вплив природних (наявність сировини - вовна, рослинні барвники) та суспільних (попит, традиції, ремісничі осередки) чинників на рівень розвитку даних ремесел.

МР: 008.н.к.с.: Розповісти про вирощування решетилівських овець як сировинної бази для килимарства на Полтавщині. Пояснити особливості рослинної орнаментики килимів. 023.н.к.с.: Розповісти про традиційні заняття населення Гуцульщини. Пояснити технологію та особливості виготовлення ліжників. 030.н.к.с.: Розповісти про історію виникнення коцарства у Харківському регіоні. Пояснити технологію та особливості виготовлення коців. Обговорити природні та суспільні чинники, що сприяли розвитку цих ремесел.

ДК: учень/учениця розрізняє техніки і особливості (орнаментику, кольорову гаму) виробів решетилівського килимарства, карпатського ліжникарства, харківського коцарства; аналізує карти та визначає регіони локалізації цих ремесел в Україні.

МР: Показати на карті регіони локалізації осередків. Порівняти техніки виконання та особливості орнаментів виробів.

Спільне для трьох технік: використання натуральної сировини (вовна, рослинні барвники), ручна ткацька техніка, регіональна локалізація, збереження традицій.

Відмінності: Килимарство Решетилівки - рослинний орнамент, різні техніки ткання, значний вплив професійних художників. Ліжникарство - виготовлення

покривал з овечої вовни, побутове ремесло гуцулів. Харківське коцарство - вертикальний верстат, довговорсові настінні килими.

ЦК: учень/учениця усвідомлює культурну цінність традиційного ткацтва як елемента НКС; виявляє інтерес до пізнання історії та збереження ремесел.

МР: Акцентувати увагу на культурній цінності збереження традиційних ремесел.

Тема 6. Виробництво харчових продуктів, напоїв

Елемент НКС: Традиційне свято «Міра» (083.н.к.с.) [63]

МР: Під час вивчення цієї теми можна розповісти учням про обряд «Міра» як важливу традицію господарювання на гірських полонинах Карпат. Це допоможе проілюструвати зв'язок між сільськогосподарською діяльністю (розведенням овець) та харчовою промисловістю (виробництвом молочних продуктів, зокрема сиру).

ЗК: Учні дізнаються про традиційне гуцульське господарювання на полонинах, зокрема розведення овець та виробництво овечих сирів. Учні ознайомляться з обрядом «Міра» як початком полонинського сезону. Учні зрозуміють значення обряду для сільськогосподарської діяльності регіону.

ДК: Учні можуть переглянути фото- та відеоматеріали про обряд «Міра». Учні можуть спробувати місцеві страви з овечих продуктів (за можливості організувати дегустацію).

ЦК: Учні усвідомлять важливість збереження народних традицій господарювання. Учні зрозуміють взаємозв'язок між сільським господарством та харчовою промисловістю. Учні поважатимуть працю вівчарів та виробників молочних продуктів.

Вивчення елементів НКС на уроках географії щодо традиційного тваринництва та рослинництва доповнить знання учнів про біорізноманіття та господарювання людини. Елементи НКС, пов'язані з будівництвом, ремеслами, господарюванням, обрядами, дозволять учням зрозуміти взаємозв'язок між географічними умовами та культурними традиціями різних регіонів України.

3.6. Розробка факультативу з географії: інтеграція вивчення традицій, пов'язаних з культурою харчування та приготування страв

З початку внесення елементів НКС до Національного переліку першими гастрономічними об'єктами були 013 і 022. До 2022 року їх було небагато, після затвердження експертної ради перелік почав активно наповнюватись гастрономічними елементами – в липні 2022го додано 9 елементів [42]. Зараз у переліку 25 елементів, пов'язаних з гастрономічними традиціями і приготуванням їжі – близько 27% від загальної кількості. Проте гастрономічна спадщина значно ширша, тому потенціал для поповнення переліку високий.

Ідея факультативу «Гастрономічна спадщина» для вивчення регіональних особливостей української кухні запропонована у статті «Регіональні аспекти гастрономічної спадщини України (розробка факультативу з географії)» Кузнєцової А.О. та Купач Т.Г. [34]. Пропонується інтегрувати елементи НКС, пов'язані з культурою харчування та приготування страв, які вже внесені до Національного переліку (Додаток В).

Автором розроблено проектну пропозицію факультативу для 7 класів (Додаток Д). Дана вікова категорія визначена на основі навчальної програми з Технологій адже саме у 7 класі передбачено вивчення особливостей національної кухні, тож факультатив буде гармонійним доповненням до вивчення технології приготування їжі. Програма передбачає ознайомлення з поняттям гастрономічної спадщини, традиційними стравами, елементами НКС у цій галузі.

На заняттях учні дізнаються про історію, регіональні особливості та технологію приготування страв, а також спробувати їх приготувати.

Цінним ресурсом є Атлас «Ковчег смаку в Україні» [57] з інформацією про традиційні страви, технології приготування, регіональні особливості. Матеріали можна інтегрувати у теоретичну та практичну частини.

Факультатив обумовлений значною кількістю гастрономічних елементів у переліку НКС. Програма сприятиме популяризації української культури, формуванню патріотичних цінностей, гастрономічної ідентичності молоді. Передбачено дослідження родинних традицій приготування страв.

3.7. Інтеграція елементів традиційного ремесла на уроках предмету «Технології»

Модельна навчальна програма «Технології. 5-6 класи» для закладів загальної середньої освіти 2021 року (автори Ходзицька І.Ю. та ін.)

5 клас. Модуль 2. Творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва.

ЗНМ: Види оздоблення відповідно до технологій та технік.

Елемент НКС: Традиція і технологія виготовлення Обухівського «шитого» рушника (081.н.к.с.) [20]

У підручнику «Технології. 5 клас» (Ходзицька І.Ю. та ін., Вид-во "Ранок", 2023) є розділ про українську символіку в інтер'єрі на с. 88, де згадуються вишиті та ткані рушники. Цю тему можна доповнити інформацією про традицію виготовлення Обухівського «шитого» рушника.

ЗК: Учні дізнаються про історію та особливості традиції виготовлення Обухівського «шитого» рушника - використання у весільному обряді, характерні орнаменти (Дерево Життя, безконечники), техніка щільної рельєфної вишивки.

ДК: Учні аналізують зразки Обухівських рушників, розпізнають характерні елементи. Виконують ескізи орнаментів у стилі Обухівських рушників. Випробовують техніку рельєфної вишивки на практиці.

ЦК: Усвідомлення культурної цінності традиції Обухівського «шитого» рушника як елементу НКС. Формування шанобливого ставлення до майстрів і бажання популяризувати цю традицію.

МР: Продемонструвати справжні зразки Обухівських рушників чи їх зображення. Залучати відомості про символіку орнаментів, їх історичне значення. Організувати майстер-класи з техніки рельєфної вишивки від майстринь-носіїв традиції.

6 клас. Модуль 2. Творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва.

ЗНМ: Види декоративно-ужиткового мистецтва. Творчість народних майстрів України різних регіонів. Характерні ознаки технології виготовлення та оздоблення виробів.

Елементи НКС: Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство XIX –XXI ст. (004.н.к.с.) [22, 30], Традиція декоративного розпису села Самчики (015.н.к.с.) [30]

ЗК: учні пояснюють особливості петриківського та розпису села Самчики (історія виникнення, характерні ознаки, колірна гама, сюжети, матеріали); порівнюють спільні та відмінні риси.

МР: ознайомити з історією, техніками та матеріалами цих видів розпису, використовуючи наочні матеріали (зображення, фото, відео).

ДК: учні розпізнають розписи; створюють власні ескізи орнаментів у техніках; виконує практичну роботу в цих техніках (на папері, тканині, дереві).

МР: вправи на розпізнавання петриківського розпису та розпису села Самчики серед інших видів. Запропонувати створити власні ескізи орнаментів у цих техніках. Провести практичну роботу з розпису різних поверхонь (папір, тканина, дерево) з використанням відповідних матеріалів та інструментів.

ЦК: учні усвідомлюють культурну цінність цих елементів НКС; виявляють шанобливе ставлення до майстрів та носіїв традицій; висловлюють готовність до збереження та популяризації цих видів декоративно-ужиткового мистецтва.

МР: Наголосити на культурній цінності, обговорити важливість шанобливого ставлення до майстрів та носіїв цих традицій та необхідність залучення молодого покоління до їх збереження та популяризації.

ЗНМ: Орнамент та види орнаментів. Творчість майстрів інших народів, що проживають в Україні.

Елемент НКС: Орьнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього (009.н.к.с.) [30]

ЗК: учні пояснюють особливості орьнек - традиційного кримськотатарського орнаменту (історія, види, символіка, матеріали); порівнюють орьнек з петриківським розписом та розписом села Самчики.

МР: ознайомити учнів з історією, видами, символікою орьнек, використовуючи наочні матеріали. Провести порівняння з раніше вивченими техніками розпису (сюжети, колірна гама, матеріали тощо).

Спільні риси: належать до декоративно-ужиткового мистецтва України; мають давню історію та тісний зв'язок з традиціями певного регіону/народу; використовуються для оздоблення предметів побуту, інтер'єрів, одягу; містять характерні орнаментальні мотиви рослинного та геометричного характеру;

Відмінні риси: Петриківський розпис та розпис с. Самчики належать до українського декоративно-орнаментального малярства, а орьнек - до кримськотатарського декоративно-ужиткового мистецтва; Петриківський розпис та розпис села Самчики виконуються переважно на площині (папір, дерево, стіни), а орнамент орьнек - в різних видах мистецтва (вишивка, ткацтво, ювелірні вироби тощо); мають відмінні сюжети, колірну гаму, символіку.

ДК: учні розпізнають орнамент орьнек серед інших видів українського декоративно-ужиткового мистецтва; створюють власні ескізи орнаменту в стилі орьнек; виконують практичну роботу з розпису (на папері, тканині, дереві).

МР: вправи на розпізнавання орнаменту орьнек, створення ескізів орнаменту в цьому стилі; практична робота з розпису різних поверхонь.

ЦК: учні усвідомлюють культурну цінність орнаменту орьнек як частини ідентичності кримськотатарського народу; виявляють шанобливе ставлення до традицій та майстрів, які їх зберігають; висловлюють готовність долучитися до популяризації цієї традиції.

МР: Наголосити на культурній цінності орнаменту орьнек як невід'ємної частини ідентичності кримськотатарського народу. Обговорити важливість шанобливого ставлення до традицій та майстрів, які їх зберігають. Залучити учнів до популяризації цієї традиції через створення власних робіт.

ЗНМ: Творчість народних майстрів України різних регіонів. Добір виду оздоблення виробу. Виготовлення виробу та його оздоблення.

Елементи НКС: Борщівська народна вишивка (024.н.к.с.) [30], Технологія створення клембівської сорочки «з квіткою» (025.н.к.с.) [30], Традиція і технологія вишивки жіночої сорочки на Гадяччині (074.н.к.с.) [60]

У новому підручнику «Технології» для 6 класу (Ходзицька І.Ю. та ін.) згадується про вишивку як традиційний вид декоративно-ужиткового мистецтва у 10 параграфі. Це дає можливість інтегрувати зазначені елементи при вивченні цієї теми. Наприклад, під час проектної діяльності можна запропонувати учням виготовити закладку з тканини, вишитої ручним способом, використовуючи технологію вишивки одного з елементів НКС за вибором.

ЗК: Учні пояснюють особливості борщівської вишивки, клембівської сорочки «з квіткою» та вишивки жіночої сорочки на Гадяччині (історія, колірна гама, характерні орнаменти, символіка).

МР: Вчитель ознайомлює учнів з історією та особливостями цих елементів за допомогою наочних матеріалів (світлина, відео, зразки виробів).

ДК: Учні аналізують зразки виробів, розпізнають характерні орнаменти та кольори. Розробляють ескіз орнаменту для закладки з урахуванням традицій. Виготовляють закладку, вишиваючи обраний орнамент відповідною технікою.

МР: Демонструвати автентичні зразки, порівнювати особливості. Запропонувати створити ескіз згідно з обраною технікою. Провести практичну роботу з вишивання закладки за ескізом.

ЦК: Учні усвідомлюють культурну цінність елементів НКС, виявляють шанобливе ставлення до народних традицій, майстрів. Висловлюють готовність до популяризації та збереження культурної спадщини.

МР: Наголосити на важливості збереження автентичних народних традицій. Обговорити роль молодого покоління у відродженні елементів НКС.

Модельна навчальна програма «Технології. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авторки Ходзицька І. Ю. та ін.)

7 клас. Модуль 2. Творче застосування традиційних і сучасних технологій декоративно-ужиткового мистецтва.

Елемент НКС: Буковинська та бессарабська тайстра: традиції виготовлення та побутування (059.н.к.с.) [30]

ЗНМ: Технології і техніки створення виробів декоративно-ужиткового мистецтва: символи та їхні значення.

ЗК: Учні пояснюють особливості буковинської та бессарабської тайстри (походження назви, призначення, конструктивні елементи, технології виготовлення основи та оздоблення, характерні орнаменти та їх символіка).

МР: Ознайомити учнів з історією, традиціями виготовлення, функціями та естетичними цінностями буковинської та бессарабської тайстри, використовуючи наочні матеріали (зображення, фото, відео). Звернути увагу на різноманітність технік ткацтва, орнаментів та символіки.

ДК: Учні аналізують зразки буковинських та бессарабських тайстр, розпізнають характерні орнаменти та техніки виконання. Виконують практичну роботу з виготовлення невеликої ткані торбинки з оздобленням традиційним орнаментом за вибором.

МР: Організувати онлайн-виставку зразків буковинських та бессарабських тайстр для аналізу. Запропонувати учням виконати практичну роботу з виготовлення мініатюрної ткані торбинки з оздобленням традиційним орнаментом (вишивка, аплікація, бісер тощо) за власним вибором.

ЦК: Учні усвідомлюють культурну цінність буковинської та бессарабської тайстри як елементу НКС України; виявляють шанобливе ставлення до майстрів, які зберігають та популяризують ці традиції; висловлюють готовність до збереження та поширення цього виду декоративно-ужиткового мистецтва.

MP: Наголосити на культурній цінності буковинської та бессарабської тайстри, обговорити важливість збереження та популяризації цієї традиції майстрами та потребу залучення молодого покоління. Розглянути можливості використання мотивів тайстри в сучасному дизайні.

8 клас. Тема: Технології виготовлення вишитих виробів гладдю та наскрізними швами (одні з основних технологій).

Елемент НКС: Технологія виконання вишивки «білим по білому» селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області (007.н.к.с.) [22]

ЗК: учні пояснюють історію та значення технології виконання решетилівської вишивки «білим по білому»; називають основні техніки та матеріали, що використовуються в цій вишивці.

MP: Ознайомити учнів з історією та особливостями елемента НКС - технології виконання вишивки «білим по білому» у с. Решетилівка Полтавської області. Розповісти про основні техніки (лічильна гладь, мережки, вирізування), що використовуються в цій вишивці, та матеріали для її виконання.

ДК: учні демонструють прийоми виконання решетилівської вишивки «білим по білому», створюючи невеличку вишиту композицію.

MP: Продемонструвати основні прийоми виконання решетилівської вишивки «білим по білому». Запропонувати учням створити невеличку вишиту композицію, поєднуючи ці техніки на практиці.

ЦК: учні усвідомлюють цінність традиційної решетилівської вишивки як складової НКС; виявляє повагу до майстрів, які зберігають та передають це ремесло наступним поколінням.

МР: Наголосити на важливості збереження традиційної решетилівської вишивки як унікального виду декоративно-ужиткового мистецтва та складової НКС України. Підкреслити роль майстрів Решетилівського художнього ліцею та інших носіїв цієї традиції у її передачі молодому поколінню.

9 клас. Тема: Технологія виготовлення штучних квітів.

Елемент НКС: Технологія виготовлення «воскових» вінків на Вінниччині (021.н.к.с.) [30]

ЗК: Учні ознайомляться з історією та культурним значенням виготовлення «воскових» вінків на Вінниччині, особливостями технології їх виробництва.

МР: Ознайомити учнів з історією виникнення та культурним значенням «воскових» вінків на Вінниччині. Розповісти про традиційні матеріали (парафін, стеарин, лой, віск) та інструменти, що використовуються для виготовлення вінків. Пояснити технологію виготовлення паперових квітів, листочків, восковиць та формування основи вінка.

ДК: Учні навчатися виготовляти паперові квіти, листочки та восковиці, формувати основу вінка, компоувати та оздоблювати вінок згідно з традиційною технологією.

МР: Навчити учнів виготовляти паперові квіти, листочки різними способами (згинання, складання, вирізання). Відпрацювати техніку виготовлення восковиць шляхом почергового занурення в розтоплений матеріал і воду. Виготовити основу вінка зі згинання та обмотування дроту. Практично закомпоувати та оздобити «восковий» вінок згідно з традиційною технологією.

ЦК: Учні усвідомлять цінність традиційних ремесел як частини НКС України, важливість збереження та популяризації народних традицій, повагу до майстрів та носіїв традицій.

Навчальна програма з технологій (рівень стандарту) для 10-11 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом МОН № 1407 від 23.10.2017 року

10 клас. Навчальний модуль «Техніки декоративно-ужиткового мистецтва»

Тема: Вироби з бісеру (жіночі аксесуари)

Елемент НКС: Традиційні жіночі прикраси із бісеру на Прикарпатті (073.н.к.с.) [59]

У підручнику для 10 (11) класів «Технології (рівень стандарту)» 2019 року (автори І. Ю. Ходзицька, Н. І. Боринець, В. М. Гащак та ін.) передбачені реалізація творчого проекту «Гердан з бісеру» (с. 38-41) під час вивчення теми «Бісероплетіння як вид національного декоративно-ужиткового мистецтва України», проте немає інформації про елемент НКС. Тож, під час втілення проекту в життя, вчителю варто ознайомити учнів з історією та традиціями виготовлення герданів - жіночих прикрас з бісеру на Прикарпатті; розповісти про символіку кольорів та орнаментів, їх значення та використання в герданах; надати інформацію про автентичні техніки та способи плетіння герданів.

Інтеграція елементів декоративно-ужиткового мистецтва на уроках предмету «Технології» сприятиме набуттю учнями практичних навичок з традиційних ремесел та усвідомленню їхньої культурної цінності.

3.8. Інтеграція елементів нематеріальної культурної спадщини на уроках мистецтва

Модельна навчальна програма «Мистецтво. 5-6 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти (автор Кондратова Л. Г.) від 12.07.2021

5 клас

Елемент НКС: Пісенна традиція села Лука Києво-Святошинського району Київської області (006.н.к.с.) [22]

ЗНМ: Види українського фольклору. Калейдоскоп жанрів народної вокальної музики. Інструментальна та вокальна народна музика: народна пісня.

ЗК: Учень/учениця пояснює особливості пісенної традиції села Лука; наводить приклади різних жанрів пісень з репертуару фольклорного ансамблю «Червона калина».

МР: Розповісти про багатство пісенного фольклору села Лука та діяльність відомого ансамблю з його збереження. Пояснити значення термінів «календарно-обрядові пісні», «протяжні пісні», «гетерофонія», «поліфонія» тощо. Охарактеризувати жанровий склад репертуару колективу, особливості виконавської манери. Продемонструвати аудіо чи відеозразки.

ДК: Учень/учениця розрізняє жанрові ознаки календарно-обрядових, ліричних, жартівливих пісень; виконує найпростіші зразки з репертуару «Червоної калини».

МР: Прослухати аудіозаписи народних пісень села Лука, проаналізувати характерні риси представлених жанрів народних пісень (ритміка, мелодика, багатоголосся). Запропонувати учням розучити приспівки, куплети веснянок або жартівливих танцювальних пісень.

ЦК: Учень/учениця усвідомлює важливість збереження автентичних зразків народної творчості; виявляє інтерес до пісенних традицій рідного краю й гордість за них.

МР: Розповісти про популяризаційні проекти, пов'язані з промоцією пісенної традиції села Лука. Обговорити роль фольклорних колективів у відродженні та передачі місцевих культурних надбань. Можна організувати зустріч з учасниками ансамблю «Червона калина».

Елемент НКС: Гуцульська коляда та плеси Верховинського району Івано-Франківської області (018.н.к.с.) [30]

ЗНМ: Види українського фольклору. Інструментальна та вокальна народна музика: народна пісня, народний танець. Народні традиції й обряди.

ЗК: учень/учениця пояснює особливості гуцульської коляди та плесів як різдвяного обряду Верховинського району; називає характерні елементи святкування.

МР: Розповісти про гуцульську коляду та плеси як унікальне явище в українській обрядовій культурі. Пояснити значення термінів «коляда», «плеси», «береза». Проілюструвати фрагментами відео або фото послідовність обрядодійства. Назвати музичні інструменти, що використовуються (трембіта, скрипка, дзвіночки «бартка» тощо).

ДК: учень/учениця розпізнає характерні мелодії та ритми гуцульських колядок; відтворює найпростіші танцювальні рухи плесів.

МР: Продемонструвати аудіо- чи відеозаписи виконання колядок та плесів. Проаналізувати особливості мелодики, ритміки, багатоголосся. Показати основні кроки та фігури гуцульських танців, запропонувати учням спробувати їх відтворити.

ЦК: учень/учениця виявляє емоційно-ціннісне ставлення до творів музичного мистецтва; усвідомлює важливість збереження автентичних народних традицій; виявляє інтерес та повагу до КС України.

МР: Розповісти про ініціативи з популяризації та передачі традиції гуцульської коляди молодому поколінню (фестивалі, майстер-класи). Обговорити значення подібних елементів для зберігання етнокультурної самобутності Гуцульщини. Також можна залучити до уроку місцевих носіїв традиції або організувати відвідування свята коляди чи фестивалю.

Елемент НКС: Звичай виконувати танець Аркан з Ковалівкою в Печеніжинській ОТГ (019.н.к.с.) [30]

ЗНМ: Інструментальна та вокальна народна музика: народний танець. Народні традиції й обряди.

ЗК: Учень/учениця називає особливості традиційного народного танцю «Аркан з Ковалівкою» з Печеніжинської ОТГ; пояснює специфіку виконання двох частин танцю.

МР: Розказати про географічне поширення танцю в регіоні та його місце в обрядовій культурі (весілля, свята). Пояснити відмінності між хореографією та музичним супроводом частин «Аркан» і «Ковалівка». Продемонструвати відеофрагменти з виконанням танцю.

ДК: Учень/учениця розрізняє музичні особливості мелодій «Аркану» та «Ковалівки»; відтворює найпростіші танцювальні рухи та імітує манеру виконання.

МР: Прослухати зразки музичного супроводу частин танцю. Показати основні кроки та фігури хореографії «Аркану» і «Ковалівки». Запропонувати учням спробувати виконати ці рухи індивідуально або в парах.

ЦК: Учень/учениця усвідомлює важливість збереження автентичних народних традицій; виявляє інтерес та повагу до культурних надбань свого регіону.

МР: Розповісти про роль поводиря в організації виконання танцю. Наголосити на унікальності гуцульської танцювальної культури. Виховувати шанобливе ставлення до народних традицій Карпатського регіону. Заохочувати інтерес учнів до вивчення українського фольклору. Можна також організувати перегляд відео з автентичним виконанням танцю, запросити хореографа чи танцювальний гурт для майстер-класу або спільного виконання «Аркану з Ковалівкою». Обговорити значення традиційних танців для об'єднання громади та передачі КС новим поколінням.

Елемент НКС: Поліська дудка-викрутка: традиції виготовлення та гри (061.н.к.с.) [30, 43]

ЗНМ: Українські народні музичні інструменти та їхні майстри. Засоби художньої виразності музичного народного мистецтва.

ЗК: Учень/учениця називає особливості поліської дудки-викрутки як традиційного музичного інструменту; пояснює походження назви та принципи виготовлення інструменту.

МР: Розповісти про географічне поширення традиції виготовлення дудок-викруток на Поліссі. Пояснити етимологію назв «викрутка» і «колянка». Проілюструвати процес майстрування інструмента за допомогою фото чи відео.

ДК: Учень/учениця розпізнає звучання поліської дудки-викрутки серед інших духових інструментів; намагається відтворити найпростіші мелодії на імпровізованому інструменті.

МР: Продемонструвати аудіозаписи гри на дудках-викрутках, звернути увагу на особливості діатонічного звукоряду. Запропонувати учням виготовити найпростіші імітації інструмента з природних матеріалів і спробувати зіграти на них прості мелодії.

ЦК: Учень/учениця усвідомлює важливість збереження традицій виготовлення та гри на автентичних народних інструментах.

МР: Розповісти про носіїв традиції гри на дудках-викрутках, зокрема майстра Герасима Хомича. Обговорити значення подібних елементів НКС для збереження самобутності українського народу.

Елемент НКС: Агир ава ве Кайтарма - традиційний танець кримських татар (092н.к.с.) [13]

ЗНМ: Засоби художньої виразності музичного народного мистецтва, їхня роль у створенні художніх образів. Народні традиції й обряди.

ЗК: учень/учениця називає особливості кримськотатарського народного танцю «Агир ава ве Кайтарма»; розуміє значення танцю у збереженні традицій кримських татар.

МР: Розповісти про походження та історію танцю «Агир ава ве Кайтарма», його місце у весільних обрядах кримських татар. Пояснити символічне значення окремих частин танцю. Продемонструвати фрагменти відео з виконанням танцю.

ДК: учень/учениця розрізняє характерні музичні особливості мелодій «Агир ава» та «Кайтарма»; розпізнає та імітує найпростіші танцювальні рухи.

МР: Прослухати музичні зразки мелодій «Агир ава» та «Кайтарма», звернути увагу на контраст між повільною та жвавою частинами. Звернути увагу на костюми, музичний супровід, характерні рухи та композиційну побудову танцю. Показати базові рухи танцю, запропонувати учням спробувати їх виконати.

ЦК: учень/учениця виявляє толерантне ставлення та повагу до культурного розмаїття народів України; виявляє емоційно-ціннісне ставлення до народного мистецтва.

МР: Наголосити на важливості збереження самобутньої культури кримських татар як невід'ємної частини української КС. Обговорити роль мистецтва у збереженні та передачі культурних традицій народу. Акцентувати увагу на можливостях для особистого розвитку через опанування народних танців.

6 клас. Тема I. Шляхами українського мистецтва (Музична складова)

Елемент НКС: *Особливості виконання клезмерської музики Подільського (Кодимського) району Одеської області (032.н.к.с.) [30]*

ЗНМ: Народні пісенні традиції України.

ЗК: учні розуміють зв'язок народної і професійної музики; називають різновиди ансамблів та оркестрів.

МР: Розповісти про походження та історію клезмерської музики, її зв'язок з народною музикою та взаємовплив з музикою інших народів (українською, молдовською, циганською тощо). Пояснити, що клезмерська музика виконується різними ансамблями та оркестрами, назвати їх склад.

ДК: учні розрізняють тембри інструментів симфонічного оркестру;

МР: Прослухати аудіозаписи клезмерської музики, продемонструвати звучання різних інструментів (скрипка, кларнет, труба тощо).

ЦК: учні усвідомлюють загальнолюдські цінності, транслятором яких є мистецтво.

МР: Обговорити значення збереження НКС, до якої належить клезмерська музика. Розвивати в учнів повагу до музичних традицій різних народів. Також можна запропонувати учням створити презентацію про клезмерську музику чи підібрати ілюстрації до її звучання.

Елемент НКС: Кобзарство (053.н.к.с.) [30]

ЗНМ: Взаємозв'язок музичного та літературного мистецтва.

ЗК: учні наводять приклади взаємодії музики та інших видів мистецтва.

МР: Розповісти про кобзарство як унікальне явище української культури, яке поєднує в собі музику, слово та епічну традицію. Продемонструвати зображення кобзарів, лірників, бандуристів. Ознайомити з особливостями музичних інструментів. Обговорити, як кобзарство поєднує в собі різні види мистецтва - музику, усну літературну творчість, театралізоване дійство.

ДК: учні інтерпретують зміст прослуханих музичних творів.

МР: Прослухати з учнями аудіозаписи дум, історичних та релігійних пісень у виконанні кобзарів. Запропонувати учням проілюструвати почуті музичні твори малюнками, передати образи героїв, зобразити кобзарів.

ЦК: учні висловлюють оцінні судження щодо образного змісту прослуханих музичних творів.

МР: Попросити учнів охарактеризувати почуте, висловити свої враження. Заохочувати учнів послухати вдома записи кобзарських дум та пісень, знайти додаткову інформацію.

Елемент НКС: Козацькі пісні Дніпропетровщини (005.н.к.с.) [22, 30]

ЗНМ: Особливості багатоголосного співу в українській хоровій культурі.

ЗК: учні орієнтуються у характерних ознаках козацьких пісень як жанру хорової народної творчості; наводять приклади козацьких пісень.

МР: Розповісти про історію виникнення та розвитку козацтва на території сучасної Дніпропетровщини. Показати на карті місця розташування Запорізьких Січей. Пояснити, що саме в козацькому середовищі склалися особливості виконання пісень чоловічим складом хору. Ознайомити з жанрами козацьких пісень: історичними, побутовими, ліричними. Продемонструвати зображення козаків, їхніх музичних інструментів. Прослухати аудіозаписи козацьких пісень у виконанні фольклорних колективів Дніпропетровщини.

ДК: учні порівнюють козацькі пісні з іншими жанрами хорової музики; виконують пісні, які виражають різні естетичні почуття.

МР: Проаналізувати особливості багатоголосого, зокрема триголосого, виконання цих пісень. Порівняти козацькі пісні з іншими жанрами народної хорової творчості та класичної хорової музики. Заохотити учнів заспівати деякі козацькі пісні, наслідуючи почуту манеру виконання.

ЦК: учні усвідомлюють необхідність збереження музичної культури.

МР: Розповісти учням про унікальність козацьких пісень Дніпропетровщини як частини української музичної спадщини. Підкреслити важливість збереження цієї традиції для наступних поколінь. Звернути увагу на роль фольклорних

колективів та окремих носіїв у передачі пісенних традицій. Обговорити з учнями їх враження про почуте, виховувати шанобливе ставлення до носіїв традиції.

Вивчення народних пісень, танців, музичних інструментів у контексті відповідних елементів НКС на уроках інтегрованого курсу «Мистецтво» поглибить розуміння учнями української культури.

3.9. Інтеграція елементів нематеріальної культурної спадщини на уроках української мови та літератури

Модельна навчальна програма «Українська література. 5–6 класи» для закладів загальної середньої освіти (у ред. 2023 р.) (автори: Яценко Т. О. та ін.)

Українська література: 5 клас

Тема: Малі жанри фольклору та літератури

ЗНМ: Прислів'я та приказки – перлини народної мудрості.

Елемент НКС: Обряд «Гоніння гадюк» (078.н.к.с.) [19]

ЗК: учні пояснюють значення народних прислів'їв та приказок, пов'язаних з образом гадюки/змії.

МР: Запропонувати пригадати прислів'я та приказки з негативними образами гадюки/змії. Розповісти про український обряд «Гоніння гадюк», його походження, традиції та символіку прогнання злих сил, хвороб у вигляді гадюк.

ДК: учні аналізують прислів'я про гадюк у контексті обряду «Гоніння гадюк», пояснюють символічне навантаження образів.

МР: Проаналізувати із учнями прислів'я з образами гадюк («Гадюку як не грій, вона все одно вкусить», «Підлеслива людина — гадюка під квітками», «Щебече, як соловейко, а кусає, як гадюка»[47]) на тлі традицій обряду. Обговорити, чому в народі гадюка/змія символізувала зло, хвороби, прикрощі.

ЦК: учні усвідомлюють важливість НКС як скарбниці народної мудрості.

МР: Наголосити на збереженні традицій як маркерів національної ідентичності. Обговорити роль обрядів у передачі життєвого досвіду від покоління до покоління засобами усної народної творчості.

Тема: Малі жанри фольклору та літератури

ЗНМ: Прислів'я та приказки – перлини народної мудрості.

Елемент НКС: Обряд заплітання весільної коси в селі Білокуракине (080.н.к.с.) [44]

ЗК: учні пояснюють значення прислів'їв та приказок про дівочу косу, весільні обряди.

МР: Запропонувати учням пригадати прислів'я про дівочу косу («Дівчина з косою-як трава з росою», «Де дівка з косою-там хлопці юрбою», «Яка коса-така й краса»). Розповісти про елемент НКС - обряд заплітання весільної коси у селі Білокуракине на Луганщині, його традиції та символіку.

ДК: Учень/учениця аналізує прислів'я про дівочу косу в контексті весільного обряду, пояснює їх символічне навантаження.

МР: Обговорити із учнями символічне значення дівочої коси, весільного вінка, калини, стрічок у весільному обряді. Проаналізувати відповідні прислів'я на тлі народних традицій.

ЦК: Учень/учениця усвідомлює важливість збереження НКС як джерела народної мудрості.

МР: Наголосити на значенні обрядів як засобу передачі життєвого досвіду, звичаїв, світогляду від покоління до покоління. Обговорити роль фольклору у відображенні народних традицій.

Українська література: 6 клас

Тема: Міфи прадавньої України; Народні пісні. Народні календарно-обрядові пісні

ЗНМ: Народні календарно-обрядові пісні, їх різновиди. Народні міфи.

Елементи НКС: *Новорічна традиція буковинського маланкування (031.н.к.с.) [30], Традиційний обряд Маланка с. Белелуя Івано-Франківської області (072.н.к.с.) [36], Традиція Щедрого вечора в Україні (085.н.к.с.)*

ЗК: Учні пояснюють походження, значення та особливості буковинської і галицької традицій маланкування, елемента «Традиція Щедрого вечора в Україні», розуміючи їх зв'язок з давніми язичницькими віруваннями та міфологією українців. Називають характерні ознаки, символіку, персонажів (Маланка, Дід, Баба, Коза, Циган тощо) та їх зв'язок з міфічними істотами, образами природи. Знайомляться з різновидами календарно-обрядових пісень - колядками, щедрівками тощо, їх походженням та художніми особливостями.

МР: Ознайомити учнів з елементами НКС за допомогою текстового та аудіо-візуального матеріалу. Розповісти про давні язичницькі вірування слов'ян, їх міфологію, на основі яких виникли ці обряди. Пояснити символіку персонажів, зачитати уривки з народних міфів. Розкрити походження, призначення та особливості календарно-обрядових пісень.

ДК: Учні порівнюють особливості новорічних традицій маланкування в різних регіонах України (персонажі, атрибутика, обрядодії). Виразно декламують автентичні колядки, щедрівки, аналізуючи їх образи, символіку, міфологічні мотиви. Порівнюють спільні та відмінні риси різних новорічно-різдвяних обрядів в Україні за різними критеріями.

МР: Організувати виразне читання учнями колядок, щедрівок, супроводжуючи їх коментарями про символічні образи та зв'язок з міфами. Провести аналіз художніх засобів у народних піснях. Порівняти особливості святкування, художні образи, ритуали в різних регіонах.

Спільні риси: Усі ці елементи НКС пов'язані з новорічно-різдвяними святкуваннями та обрядовістю в Україні. Передбачають щедрювання, ряджену ходу від хати до хати, символічне відганяння лиха та вітання господарів. Супроводжуються співанням календарно-обрядових пісень (колядок, щедрівок).

Відмінні риси: Буковинське маланкування та Маланка с. Белелуя мають більш карнавальний характер з чіткими персонажами. Традиція Щедрого вечора стосується обрядових страв і підготовки до святкування. Регіональні особливості у персонажах, атрибутиці, сценаріях маланкування.

ЦК: Учні усвідомлюють культурну цінність традицій як складової української національної ідентичності та визнання їх елементами світової НКС; формують шанобливе ставлення до носіїв традицій, необхідність їх збереження та продовження молодим поколінням.

МР: Наголосити на значенні визнання ЮНЕСКО цих обрядів важливими елементами світової НКС. Обговорити роль творчості, фольклору у популяризації та збереженні традицій. Залучити учнів до створення медіапродуктів, літературних творів за мотивами вивчених обрядів.

Тема: Міфи прадавньої України; Народні пісні. Народні календарно-обрядові пісні

ЗНМ: Народні календарно-обрядові пісні, їх різновиди. Народні міфи.

Елементи НКС: Створення об'ємної сферичної різдвяної звізди села *Мацьковичі (028.н.к.с.) [30]; Різдвяний обряд «Мошу» (обряд чоловічої коляди)*

(033.н.к.с.) [30]; Обряд «засівання з конем у селі Вістря Чортківського району Тернопільської області» (051.н.к.с.) [30]; Традиція повіншування Василів у селі Липівка Рогатинської територіальної громади Івано-Франківської області (068.н.к.с.) [43]

ЗК: Учні дізнаються про різноманітні різдвяні обряди та традиції в Україні, їхнє походження, символіку та значення, зокрема: Традицію створення великих об'ємних різдвяних зірок у селі Мацьковичі; Обряд чоловічого колядування «Мошу» у селі Орлівка Одеської області; Обряд «засівання з конем» у с. Вістря на Тернопільщині; Традицію повіншування іменинників Василіїв у с. Липівка Івано-Франківської області. Учні пояснюють різницю між щедруванням та колядуванням, види колядок; порівнюють спільні та відмінні риси між обрядами різних регіонів України.

МР: Підготувати мультимедійну презентацію або відео з інформацією про походження, особливості, символіку кожного з чотирьох елементів НКС. Організувати читання уривків текстових джерел, що описують ці різдвяні обряди та традиції. Провести бесіду з учнями, залучаючи їхні знання про календарно-обрядові пісні та новорічні святкування. Порівняти спільні та відмінні риси між обрядами різних регіонів України.

Спільні риси елементів НКС, пов'язаних з колядуванням. Усі ці елементи представляють різдвяну обрядовість в Україні та пов'язані з традицією колядування. Їм притаманне виконання обрядових дій групою колядників, які ходять від оселі до оселі та виконують колядки, щедрівки. Колядування супроводжується специфічною обрядовою атрибутикою, часто з використанням символічних масок чи зображень (зірка, маска «Мошу» тощо). Основна мета колядування - принести добробут, достаток, щастя господарям. Колядки містять

елементи язичницьких і християнських вірувань, прославляють народження Христа.

Відмінні риси. Різдвяний обряд «Мошу» - це чоловіча коляда, де центральним персонажем є чоловік у масці та спеціальному вбранні. Обряд «засівання з конем» передбачає безпосередню участь коня як головного атрибуту та символічного елемента. У традиції повіншування Василів головний акцент робиться на вітанні іменинників, а не оселі загалом. Створення об'ємної зірки передусім пов'язане з майстерною виготовленням цього обрядового атрибуту. Обряди мають свої регіональні особливості в персонажах, сценаріях, піснях. Різний ступінь збереженості та розповсюдженості - обряд «Мошу» зберігся лише в одному селі, засівання з конем більш поширене на Тернопільщині.

ДК: Аналіз особливостей різних різдвяних обрядів (дійові особи, атрибутика, символіка). Прослуховування та виразне читання колядок. Створення власного мистецького проекту - об'ємної різдвяної зірки за технологією села Мацьковичі. Інсценізація фрагментів різдвяних обрядів.

МР: Організувати практичне заняття з виготовлення об'ємної різдвяної зірки за технологією села Мацьковичі. Залучити батьків для допомоги. Запропонувати учням підготувати мультимедійні проекти про один з елементів НКС на вибір. Розподілити учнів на групи для інсценізації фрагментів різних обрядів (засівання з конем, повіншування Василів, обряд Мошу). Провести конкурс на найкраще виконання колядок різних регіонів.

ЦК: Усвідомлення багатства і розмаїття різдвяної обрядовості як національного культурного надбання України. Виховання поваги до традицій, звичаїв та обрядів українців. Формування готовності популяризувати та зберігати ці елементи НКС.

МР: Обговорити важливість збереження та популяризації різдвяних обрядів як частини НКС. Заохотити учнів поділитися досвідом святкування різдвяних свят у їхніх родинах, регіонах. Організувати зустріч або відеозв'язок з носіями традицій для живого спілкування. Розповісти про діяльність осередків, що займаються збереженням та відродженням обрядів. Запропонувати підготувати соціальну акцію або флешмоб на підтримку елементів НКС.

Тема: Народні пісні. Народні календарно-обрядові пісні

ЗНМ: Весняні й літні обрядові пісні.

Елементи НКС: *Традиція гуцульської писанки (012.н.к.с.) [22], Традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області (014.н.к.с.) [22], Великоднє гуляння «Водити Володара» в селі Розкошівка Теплицького району Вінницької області (026.н.к.с.) [30], Українська писанка: традиція і мистецтво (046.н.к.с.) [30]*

ЗК: Учень/учениця пояснює походження, символіку та значення української писанки, традиції гуцульської писанки, обрядів «Водіння Куста» та «Водити Володара»; називає характерні ознаки, атрибути, регіональні особливості цих елементів НКС; аналізує зв'язок календарно-обрядових пісень з давніми традиціями писанкарства та великодніми обрядами.

МР: Підготувати мультимедійну презентацію або відео про писанкарство та великодні обряди й гуляння. Розповісти про елементи НКС, пов'язані з Великодніми традиціями: Українська писанка - загальні відомості про традицію писанкарства в Україні, її походження, символіку, різноманітність технік та візерунків у різних регіонах; Традиція гуцульської писанки - особливості писанкарства на Гуцульщині (Косівський, Верховинський, Надвірнянський райони Івано-Франківщини та ін.), характерні кольори, орнаменти, обряди, пов'язані з писанкою; Традиція обряду «Водіння Куста» - унікальний великодній

обряд на Рівненщині, його походження, символіка, атрибути, пісні, дійові особи; Великоднє гуляння «Водити Володара» - особливості великоднього хороводного гуляння у с. Розкошівка, пісні, ігри, дійства.

ДК: Учень/учениця порівнює писанкарські традиції різних регіонів України (техніки, орнаменти, кольори); аналізує зміст, особливості виконання та образну систему великодніх обрядових пісень; виразно декламує та інсценізує фрагменти календарно-обрядових пісень і дійств. Створює власні писанки в різних техніках, виготовляє атрибутику обрядів.

МР: Розподілити учнів на групи і запропонувати підготувати інсценізації фрагментів обрядів «Водіння Куста» та «Водити Володара» з виконанням пісень, обрядодій. Організувати майстер-клас з розпису писанок; виставку-ярмарок писанок, розмалюваних учнями. Провести конкурс на кращу писанку.

ЦК: Учень/учениця усвідомлює культурну цінність і важливість збереження писанкарства, великодніх обрядів як частини української НКС; виявляє шанобливе ставлення до носіїв традицій, майстрів; демонструє готовність популяризувати та долучатися до збереження елементів НКС.

МР: Обговорити важливість збереження традицій писанкарства та великодніх обрядів як скарбниці української КС. Заохотити учнів поділитися родинними традиціями святкування Великодня, оздоблення писанок. Запропонувати учням створити соціальні проєкти, акції, флешмоби на підтримку збереження писанкарських традицій та великодніх обрядів.

Модельна навчальна програма «Українська література. 7–9 класи» для закладів загальної середньої освіти (авт. Пастушенко Н. М., Чумарна М. І.)

Українська література: 9 клас

Розділ 1. Нова українська література: ідеї та ідеали

Тема: Бурлескно-травестійна героїко-комічна поема «Енеїда»

Елемент НКС: Традиція наряджання могильних хрестів на Рівненському Поліссі (065.н.к.с.) [43]

ЗК: Учень/учениця пояснює походження, значення та особливості традиції наряджання могильних хрестів на Рівненському Поліссі; називає символіку речей, якими прикрашають хрести, та уявлення про потойбічний світ, пов'язані з цією традицією.

МР: Ознайомити учнів з традицією наряджання могильних хрестів на Рівненському Поліссі, її походженням, значенням та особливостями. Пояснити символіку речей (рушників, хусток, фартухів, стрічок), якими прикрашають хрести, їх зв'язок із померлими родичами. Розкрити уявлення про потойбічний світ та ідею задобрювання померлих, яка лежить в основі цієї традиції.

ДК: Учень/учениця проаналізувавши відповідні уривки «Енеїди», виокремлює деталі, пов'язані з уявленнями про потойбічне життя. Далі порівнює ці уявлення з українською традицією наряджання хрестів.

МР: Під час вивчення уривків поеми «Енеїда», прочитати уривки, де описується поховання троянців (ч. VI, 90-92) [27], розповісти учням про українську традицію наряджання могильних хрестів. Звернути увагу на паралелі між давнім римським звичаєм кидати у вогнище речі для небіжчиків та українською традицією одягати хрести у тканини.

ЦК: Учень/учениця усвідомлює важливість збереження та популяризації традиції наряджання могильних хрестів як частини НКС; виявляє повагу до народних традицій, звичаїв та культу предків; формує шанобливе ставлення до померлих родичів.

МР: Обговорити культурну цінність традиції наряджання могильних хрестів, необхідність її збереження та передачі наступним поколінням. Наголосити на повазі до померлих предків.

Навчальна програма з української літератури (рівень стандарту) для 10-11 кл. загальноосвітніх шкіл, затв. Наказом МОН № 1407 від 23.10.2017 р.

Українська література: 11 клас

Елемент НКС: Буковинське поминальне деревце з дарами (069н.к.с.) [43]

ЗНМ: Перлини західноукраїнської літератури

Тема: Поезія Б.-І. Антонича. «Зелена Євангелія», «Різдво», «Коляда».

ЗК: учні пояснюють сутність та призначення буковинського поминального деревця з дарами як елемента НКС; називає символічні образи та атрибути, притаманні оформленню деревця (хлібні фігурки, ритуальне печиво, свічки); пояснює поєднання язичницьких та християнських мотивів у цій традиції.

МР: Ознайомити з елементом НКС використовуючи текстовий та ілюстративний матеріал. Розповісти про походження, символіку та семантичне навантаження різних компонентів деревця.

ДК: учні аналізують образи природи, символів, пов'язаних з життєвим циклом у поезіях Б.-І. Антонича; встановлюють паралелі між поетичними образами та символікою поминального деревця; виразно читають вірші.

МР: Проаналізувати образний лад, символіку, мотиви природи, життя і смерті у поезіях Б.-І. Антонича «Зелена Євангелія», «Різдво», «Коляда» та додатково «Дві глави з літургії кохання». Порівняти їх з символічними образами деревця життя, драбинок, замків та інших елементів поминального деревця.

Організувати виразне читання та коментування поезій учнями з урахуванням виявлених паралелей.

ЦК: учні усвідомлюють значення народних традицій, вірувань, міфології як джерела образності та символіки у мистецтві слова; виявляють повагу до КС.

МР: Обговорити роль народної культури, міфологічного світосприйняття у збагаченні поезії глибокими філософськими мотивами та образністю. Наголосити на важливості бережного ставлення до традицій як невичерпного джерела духовності та натхнення для митців.

Українська мова: **10 клас** (програма 2017 р.– рівень стандарт)

Тема: Орфоепічна норма. Наголос. Основні правила наголошування слів. Діалектний наголос.

Елемент НКС: Надсянська говірка на теренах Мостищини (056.н.к.с.) [30, 66]

ЗК: Учні дізнаються про надсянську говірку як один з архаїчних діалектів південно-західного наріччя української мови, що побутує на Мостиській Львівщині. Дізнаються, що цей діалект відображений у творах О. Маковея.

МР: Розповісти про надсянську говірку як один з архаїчних діалектів південно-західного наріччя української мови, що побутує на території Мостиського району Львівської області. Ознайомити з особливостями надсянського діалекту: переходом голосних ки, ги, хи в кі, гі, хі; уканням ненаголошених е, о в і, у; переходом е після м'яких приголосних в а; відсутністю вставного л; переходом в у прийменниках та префіксах в г, ф в х тощо. Навести приклади слів та фраз надсянською говіркою («халупа» - хата, «варцаби» - віконні рами, «гнет» - невдовзі). Повідомити, що Осип Маковей, - один з представників модернізму в українській літературі початку ХХ ст., - був вихідцем

з Мостищини на Львівщині, де побутував надсянський діалект. Цей діалект відобразився у мовленні персонажів його новел.

ДК: Учні прослуховують зразки надсянської говірки, читають уривок твору, звертаючи увагу на діалектні слова та вислови. Порівнюють надсянський діалект з іншими говорами південно-західного наріччя. Аналізують особливості наголошування.

МР: Прослухати аудіозаписи зразків надсянської говірки у виконанні її носіїв. Запропонувати учням прочитати твір О. Маковея «Кінець тій ниві, кінець...» з елементами надсянського говору. Звернути увагу на діалектні слова та фрази, записати їх. Порівняти з особливостями надсянського говору, про які йшлося раніше. Порівняти надсянську говірку з іншими діалектами південно-західного наріччя - лемківським, наддністрянським. Проаналізувати особливості наголошування в надсянській говірці.

ЦК: Учні усвідомлюють важливість збереження діалектного різноманіття як складової мовної спадщини України. Виявляють повагу до носіїв місцевих говірок як хранителів мовних традицій. Розуміють роль відображення живої народної мови, зокрема діалектів, у літературних творах як засобу збереження мовно-культурної спадщини.

МР: Обговорити важливість збереження діалектного різноманіття як складової мовної спадщини України. Підкреслити роль носіїв діалектів у передачі місцевих мовних традицій. Обговорити майстерність Маковея у відтворенні місцевого діалекту та його роль у створенні правдивого психологічного портрету героїв. Підкреслити важливість відображення народної мови у літературі як збереження мовно-культурної спадщини.

Вивчення новелістичної творчості О. Маковея як одного з представників модернізму в українській літературі початку ХХ ст. було передбачено

Навчальною програмою з української літератури 2011 року за філологічним напрямом для 11 класу. Актуальна навчальна програма від 2017 року не передбачає вивчення його творчості. Тож, зважаючи на внесення описаного елементу НКС до Національного переліку, варто дійти висновку, що вивчення творчості письменника є необхідним, хоча б за вибором.

Інтеграція елементів календарної обрядовості, народних звичаїв та вірувань на уроках української літератури допоможе учням глибше зрозуміти зміст літературних творів та джерела натхнення авторів. Інтегрування вивчення надсянської говірки сприятиме кращому засвоєнню теми діалектного наголошування та розширенню знань про діалекти української мови. Учні усвідомлять важливість збереження автентичних говірок як складової мовно-культурної спадщини України, а також роль письменників у фіксації живої народної мови у літературних творах.

3.10. Інтеграція елементів нематеріальної культурної спадщини на уроках біології

7 клас. Тема 1. Різноманітність тварин (Навчальна програма «Біологія 6-9 класи» 2017 року). ЗНМ: Різноманітність тварин. Комахи. Традиційне бджільництво. Бортництво.

Тема 3. Особливості рослин. Місце рослин в екосистемах. Значення рослин для людства (Модельна Навчальна програма «Біологія. 7–9 класи» 2023 року, автор Самойлов А. М. та ін.). ЗНМ: Взаємодія між квітковими рослинами й комахами.

Елементи НКС: Бортництво (011.н.к.с.) [22], Бортництво Київської області (047.н.к.с.) [30], Традиційне ремесло бджільництва у Сватівському районі Луганської області (070.н.к.с.) [58]

ЗК: учні називають особливості традиційного бортництва в Україні; пояснюють пристосування бджіл до утримання в бортях, колодах (011); називають прояви бортницьких традицій у Київській обл. (047); характеризують традиції бджільництва у Сватівському р-ні Луганської обл. (070).

МР: Розповісти про історію бортництва на території України. Показати регіони поширення. Пояснити технологію облаштування бортей, переселення бджіл та догляду за ними. Порівняти з сучасним пасічництвом. Розповісти про історію бортництва на території Київської області. Показати на карті райони поширення бортництва. Додати про традиційне ремесло бджільництва у Сватівському районі Луганської області. Описати пристосування бджіл до утримання в бортях, колодах та інших традиційних вуликах.

ДК: учні визначають і порівнюють будову сучасних та традиційних вуликів, що використовувались у бортництві; готують повідомлення про бортництво Київської області та бджільництво Сватівського району Луганської області на вибір.

МР: Запропонувати порівняти зовнішній вигляд та будову сучасних рамкових вуликів і традиційних бортей, колод. Заохотити підготувати повідомлення про бортництво Київщини та бджільництво Сватівського району Луганської області на вибір.

ЦК: учні оцінюють унікальність та перспективи збереження традицій бортництва та бджільництва, зокрема бортницьких традицій Київської області та бджільництва Луганської області.

МР: Акцентувати увагу на унікальності та цінності традицій бортництва та бджільництва в Україні. Обговорити перспективи їх збереження як елементів НКС. Наголосити на унікальності традицій бортництва Київської області та бджільництва Луганської області. Обговорити можливості відродження

бортництва як туристичного об'єкту. Заохотити учнів висловити власне ставлення до перспектив розвитку бортницьких традицій.

Отже, інтеграція цих елементів в тему з біології дозволить розширити знання та уявлення учнів про комах, зокрема бджіл, та традиційне бджільництво. Комплексне вивчення кількох елементів НКС на одному уроці дозволяє показати загальну картину та регіональні особливості певної традиції, а також сприяє формуванню ціннісного ставлення учнів до НКС.

У даному розділі обґрунтовано важливість інтеграції елементів НКС України в освітній процес для забезпечення її популяризації та збереження. Запропоновано різні підходи та форми такої інтеграції в навчальні програми ЗЗСО, зокрема включення відповідних тем у календарно-тематичні плани, організацію майстер-класів, залучення носіїв традицій. Наведено рекомендації щодо інтеграції елементів НКС у вивчення різних навчальних предметів: природничих наук, географії, технологій, мистецтва, української мови та літератури, біології. Окремо розглянуто можливість створення факультативного курсу з вивчення гастрономічної спадщини на базі 7 класу. Підкреслено важливість застосування новітніх технологій діджиталізації для фіксації та популяризації елементів НКС. Участь шкіл у проектах АШЮ визначено як перспективний шлях формування в учнів компетентностей зі збереження КС.

ВИСНОВКИ

Таким чином, в результаті проведеного дослідження досягнуто поставленої мети - розроблено методичні рекомендації щодо інтеграції елементів НКС України, які включені до Національного переліку станом на 26.04.2024, у навчальні програми ЗЗСО. Виконані завдання охоплювали аналіз теоретичних засад, нормативно-правового підґрунтя, дослідження змісту Національного переліку елементів НКС та їх класифікацію, вивчення чинних навчальних програм ЗЗСО та розробку методичних рекомендацій інтеграції на їх основі.

Результати дослідження можуть бути використані авторами шкільних підручників для удосконалення освітнього матеріалу шляхом включення інформації про елементи НКС до рекомендованих тем. Методичні рекомендації стануть у нагоді вчителям під час планування та проведення інтегрованих уроків з метою популяризації елементів НКС серед учнів. Окрема увага приділялась питанням збереження НКС в умовах війни, що робить результати актуальними в умовах сьогодення. Перспективами подальших наукових досліджень є включення нових елементів НКС до навчального матеріалу, а також вивчення досвіду зарубіжних країн щодо інтеграції НКС в освітні програми та можливостей адаптації кращих практик в Україні.

Під час проведення дослідження викликом стала відсутність доступу до карток елементів НКС на сайті Міністерства культури та інформаційної політики України, що в свою чергу порушує принцип доступу до публічної інформації та ускладнює їх вивчення і популяризацію.

На основі діючих законодавчо-регламентних норм запропоновано вважати навчальні заклади та представників освіти одними з ключових суб'єктів, які мають потенціал здійснювати місію зі збереження КС.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ

1. About - Exploring Ukrainian Cultural Heritage Online. *Exploring Ukrainian Cultural Heritage Online*. URL: <https://gallery.sucho.org/about> (date of access: 06.03.2024).
2. Charter on the Preservation of Digital Heritage. *UNESCO : Building Peace through Education, Science and Culture, communication and information*. URL: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/charter-preservation-digital-heritage> (date of access: 17.11.2023).
3. Cultural heritage and education. *Culture and Creativity*. URL: <https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/cultural-heritage-in-eu-policies/cultural-heritage-and-education> (date of access: 17.11.2023).
4. EU Policy for cultural heritage. *Culture and Creativity*. URL: <https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/eu-policy-for-cultural-heritage> (date of access: 17.11.2023).
5. EUR-Lex - 52019DC0548 - EN - EUR-Lex. *EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52019DC0548&qid=1715262577739> (date of access: 17.11.2023).
6. European Heritage Strategy for the 21st Century - The Golden Collection. *Council of Europe*. URL: <https://rm.coe.int/european-heritage-strategy-for-the-21st-century-the-golden-collection-/1680966dda> (date of access: 10.12.2023).
7. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: Конвенція Україна від 18.10.1907 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення: 09.12.2023).
8. Saving Ukrainian Cultural Heritage Online. Facebook: post in social media. URL: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=196390656725538&set=pb.100090638151000.-2207520000> (date of access: 06.03.2024).
9. UNESCO - Engaging Youth for an Inclusive and Sustainable Europe. *Intangible Heritage Home - intangible heritage - Culture Sector - UNESCO*. URL: <https://ich.unesco.org/en/engaging-youth-for-an-inclusive-and-sustainable-europe-01051> (date of access: 17.11.2023).
10. UNESCO - Ethics and Intangible Cultural Heritage. *Intangible Heritage Home - intangible heritage - Culture Sector - UNESCO*. URL: <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866> (date of access: 12.12.2023).
11. UNESCO - Teaching and Learning with Living Heritage: Resources for teachers. *Intangible Heritage Home - intangible heritage - Culture Sector - UNESCO*.

URL: <https://ich.unesco.org/en/resources-for-teachers-01180> (date of access: 17.11.2023).

12. UNESCO World Heritage Centre - List of World Heritage in Danger. *UNESCO World Heritage Centre*. URL: <https://whc.unesco.org/en/danger/> (date of access: 07.05.2024).

13. Агир ава ве Кайтарма – традиційний танець кримських татар відтепер нематеріальна культурна спадщина України. *Міністерство культури та інформаційної політики України – Офіційний веб-сайт*. URL: <https://mcip.gov.ua/news/agyr-ava-ve-kajtarma-tradycijnyj-tanecz-krymskyh-tatar-vidteper-nematerialna-kulturna-spadshhyna-ukrayiny/> (дата звернення: 14.03.2024).

14. Архів новин – Український центр культурних досліджень. *Український центр культурних досліджень*. URL: <https://uccs.org.ua/arkhiv-novyn> (дата звернення: 21.04.2024).

15. Архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини - тексти та аудіо. *Архів фольклору Слобожанщини та Полтавщини - тексти та аудіо*. URL: <https://folklore.kh.ua/> (дата звернення: 19.04.2024).

16. Борисенко В., Борисенко М. Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву). *Укр. геогр. журн.* 2022. № 2. С. 73–81.

17. Босик З. О. Традиційна культура ХХІ століття у контексті життєздатності нематеріальної культурної спадщини України (на прикладі фольклору). *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2015. № 1. С. 29-33.

18. ВІДБУЛОСЯ ЗАСІДАННЯ БЮРО НАЦКОМІСІЇ У СПРАВАХ ЮНЕСКО. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vidbulosya-zasidannya-byuro-nackomisiyi-u-spravah-yunesko?=&print/> (дата звернення: 20.11.2023).

19. Відтепер обряд «Гоніння гадюк» у Національному переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. *Міністерство культури та інформаційної політики України – Офіційний веб-сайт*. URL: <https://mcip.gov.ua/news/vidteper-obryad-goninnya-gadyuk-u-nacjonalnomu-pereliku-elementiv-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhynu-ukrayiny/> (дата звернення: 27.12.2023).

20. Відтепер Обухівський «шитий» рушник серед елементів нематеріальної культурної спадщини України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidteper-obukhivskyi-shytyi-rushnyk-sered-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchynu-ukrainy> (дата звернення: 13.01.2024)

21. Відтепер традиція гуцульського художнього дереворізьблення серед Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vidteper-tradytsiia-hutsulskoho-khudozhnoho-derevorizblennia-sered-natsionalnoho-pereliku-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchynu-ukrainy> (дата звернення: 25.02.2024).
22. Віртуальний музей | Всі елементи НКС. *Virtual Museum: веб-ресурс*. URL: <https://virtmuseum.uccs.org.ua/ua/element/11> (дата звернення: 21.04.2024).
23. Гаврилюк А. Атрактивність нематеріальної культурної спадщини України: туризмознавчий аспект. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія : Туризм*. 2018. Вип. 1. С. 18-28.
24. Дем'ян В.В. Нематеріальна культурна спадщина як поле міждисциплінарної взаємодії. Міжнародний огляд. *Культурологічна думка*. 2018. № 14. С. 161-169.
25. Дем'ян В. В. Генеза критеріїв і принципів охорони нематеріальної культурної спадщини у світлі аналізу міжнародних документів. *Культурологічна думка*. 2022. № 21. С. 138-147.
26. ДП «Редакція газ. «Голос України». Вінок з ковилою відтепер національна спадщина. *Голос України - газета Верховної Ради України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/373858> (дата звернення: 05.01.2024)
27. Енеїда Івана Котляревського. *ПОУНБ ім. І. П. Котляревського / Головна сторінка*. URL: <https://library.pl.ua/books/Eneida/Eneida.html> (дата звернення: 03.05.2024).
28. Жива традиція. *Virtual Museum*. URL: <https://virtmuseum.uccs.org.ua/ua/site/history> (дата звернення: 21.04.2024).
29. ЖИТТЄВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА ОСНОВІ ЯКІСНИХ ЗНАТЬ, ЗАМІСТЬ ВИМОГ – ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ, БІЛЬШЕ ДОВІРИ ДО ВЧИТЕЛЯ: МОН ОНОВИЛО ПРОГРАМИ 5-9 КЛАСІВ. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/usi-novivni-novini-2017-06-19-mon-onovilo-programi-5-9-klasiv> (дата звернення: 20.11.2023).
30. Інформаційний довідник носіїв, координуючих установ та зацікавлених організацій по елементам, що внесено до національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. 2023. *Український центр культурних досліджень*. URL: <https://uccs.org.ua/informatsijnyj-dovidnyk> (дата звернення: 01.03.2024).
31. Клембівська вишивка на уроках інформатики в Україні: методичний посібник для вчителів. *Intangible Heritage Home - intangible heritage - Culture Sector*

- UNESCO. URL: <https://ich.unesco.org/doc/src/63523-UK.pdf> (дата звернення: 28.04.2024).

32. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини (укр/рос) : Конвенція Орг. об'єдн. націй з питань освіти, науки та культури від 17.10.2003 р. : станом на 6 берез. 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d69#Text (дата звернення: 09.02.2024).

33. Костюк В. В. Нематеріальна культурна спадщина України: проблема збереження. *Культура і сучасність*. - 2018. № 2. С. 232-236.

34. Кузнєцова А.О. Купач Т.Г. Регіональні аспекти гастрономічної спадщини України (розробка факультативу з географії). *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*. 2022. Вип. 2(2). С. 65-68.

35. ЛОТ 1. Диджиталізація. Український культурний фонд. *Український культурний фонд*. URL: https://ucf.in.ua/m_lots/65674fe12ac35e0057342a52 (дата звернення: 26.01.2024).

36. Маланка в Белелуї. *Ukrainer*. URL: <https://www.ukrainer.net/malanka-v-belelui/> (дата звернення: 06.02.2024).

37. МКІП внесло практику з охорони гуцульського орнаменту до Інвентарю належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини. *Міністерство культури та інформаційної політики України – Офіційний веб-сайт*. URL: <https://mcip.gov.ua/news/mkip-vneslo-praktyku-z-ohorony-guczulskogo-ornamentu-do-inventaryu-naleznyh-praktyk-z-ohorony-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhyny/> (дата звернення: 02.05.2024).

38. Мотузенко О., Бондаренко В. ДОРОЖНЯ КАРТА ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ ЗАСОБАМИ СОЛІДАРНОГО ТА ВОЛОНТЕРСЬКОГО ТУРИЗМУ (Методичний посібник з організації та маркетингу культурного солідарного та волонтерського туризму в Україні у воєнний та повоєнний період). *Проект USAID «Економічна підтримка України»*. USAID. К. 2023. 138 С.

39. МУЗЕЙ ТРАДИЦІЙНОГО НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ІНТЕРАКТИВНИЙ ПРОСТІР НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ ОДЕЩИНИ. *Український центр культурних досліджень*. URL: <https://uccs.org.ua/arkhiv-novyn/muzej-tradytsijnoho-narodnoho-mystetstva-iaak-interaktyvnyj-prostir-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchyny-odeshchyny/> (дата звернення: 02.05.2024).

40. Навчати та вчитися за допомогою живої спадщини в Україні. *Demcult*. URL: https://demcult.org/ua/nks/20_navchati-ta-vchitisya-za-dopomogoyu-zhivoyi-spadshcini-v-ukrayini (дата звернення: 28.04.2024).

41. НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕРЕЛІК ЕЛЕМЕНТІВ НЕМАТЕРІАЛЬНОЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ. *Український центр культурних досліджень*. URL: <https://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-obiektiv/> (дата звернення: 12.12.2023).

42. Нематеріальна культурна спадщина. *Міністерство культури та інформаційної політики України – Офіційний веб-сайт*. URL: <https://mcip.gov.ua/kulturna-spadshchyna/natsionalnyu-perelik-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchynu-ukrainy/> (дата звернення: 27.04.2024).

43. Новини НКС – Український центр культурних досліджень. Український центр культурних досліджень. URL: <https://uccs.org.ua/novyny-nks/> (дата звернення: 03.05.2024).

44. Обласний перелік нематеріальної культурної спадщини поповнився новим елементом. *Луганський обласний центр народної творчості*. URL: <https://locnt.com.ua/folklor/903-nnks.html> (дата звернення: 14.04.2024).

45. Практику з охорони традиційних ремесел та народного мистецтва додали до переліку елементів нематеріальної культурної спадщини. *Міністерство культури та інформаційної політики України – Офіційний веб-сайт*. URL: <https://mcip.gov.ua/news/praktyku-z-ohorony-tradycijnyh-remesel-ta-narodnogo-mystecztva-dodaly-do-pereliku-elementiv-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhynu/> (дата звернення: 02.05.2024).

46. Примірне положення про асоційовані школи ЮНЕСКО в Україні : Наказ Міністерства освіти і науки України № 32 від 31.01 2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0032290-01#Text> (дата звернення: 20.11.2023).

47. Прислів'я про лукавість, збірка «Народ скаже, як зав'яже». *Вірші для дітей, казки, оповідання, ігри, виховання та інше - Мала Сторінка*. URL: <https://mala.storinka.org/прислів'я-про-лукавість-збірка-народ-скаже.html> (дата звернення: 27.12.2023).

48. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII : станом на 24 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 18.04.2024).

49. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ М-ва оборони України від 23.03.2017 р. № 164 : станом на 31 трав. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text> (дата звернення: 11.12.2023).

50. Про затвердження Методики планування заходів з евакуації : Наказ М-ва внутр. справ України від 10.07.2017 р. № 579. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0938-17#Text> (дата звернення: 08.12.2023).

51. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій : Постанова Каб. Міністрів України від 30.10.2013 р. № 841 : станом на 10 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-п#Text> (дата звернення: 08.12.2023).

52. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III : станом на 2 жовт. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 17.11.2023).

53. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII : станом на 19 квіт. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 28.12.2024).

54. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Культура та інформаційна політика». 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/culture-and-information-policy.pdf> (дата звернення: 13.04.2024).

55. Протокол про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту (укр., рос.) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 14.05.1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722#Text (дата звернення: 09.02.2024).

56. Рамкова конвенція Ради Європи про значення культурної спадщини для суспільства : Конвенція Ради Європи від 27.10.2005 р. : станом на 19 верес. 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_719#Text (дата звернення: 09.02.2024).

57. Соуканд Р. Ковчег смаку в Україні: їжа, знання та історії гастрономічної спадщини. *Academia.edu* - *Share research*. URL: https://www.academia.edu/96151413/Ковчег_смаку_в_Україні_їжа_знання_та_історії_гастрономічної_спадщини?uc-sb-sw=50361011 (дата звернення: 17.02.2024).

58. Традиційне бджільництво у Сватівському районі Луганської області. *Луганський Обласний Центр Народної творчості*. URL: <https://locnt.com.ua/nkc/905-bdjs.html> (дата звернення: 02.03.2024).

59. Традиційні жіночі прикраси із бісеру на Прикарпатті у Національному переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України. *Міністерство культури та інформаційної політики України – Офіційний веб-сайт*. URL: <https://mcip.gov.ua/news/tradycijni-zhinochi-prykrasy-iz-biseru-na-prykarpatti-u->

nacziionalnomu-pereliku-elementiv-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshhynu-ukrayiny/
(дата звернення: 24.12.2023).

60. Традиція вишивки жіночої сорочки на Гадяччині відтепер серед елементів нематеріальної культурної спадщини України. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/tradytsiia-vyshyvku-zhinochoi-sorochky-na-hadiachchyni-vidteper-sered-elementiv-nematerialnoi-kulturnoi-spadshchynu-ukrayiny> (дата звернення: 29.12.2023).

61. Традиція травництва Старобільського краю. *Луганський Обласний Центр Народної творчості*. URL: <https://locnt.com.ua/nkc/915-ttsk.html> (дата звернення: 07.01.2024)

62. Український культурний фонд: офіційний веб-сайт. URL: <https://ucf.in.ua/p/about> (дата звернення: 26.01.2024).

63. Унікальні традиції свята «Міра» внесено до Національного переліку НКС. *ООМЦК*. URL: <https://zakfolkcenter.info/news/unikalni-tradytsii-sviata-mira-vneseno-do-natsionalnoho-pereliku-nks/2024-01-18-16095> (дата звернення: 03.03.2024)

64. Що робить SUCHO. *SUCHO: website*. URL: <https://www.sucho.org/ukraina> (дата звернення: 06.03.2024).

65. Що таке компетентнісний підхід у навчанні – відповідає Державна служба якості освіти. *Нова українська школа | Веб-ресурс НУШ*. URL: <https://nus.org.ua/questions/zo-take-kompetentnisnyj-pidhid-u-navchanni-vidpovidaye-derzhavna-sluzhba-yakosti-osvity/> (дата звернення: 20.11.2023).

66. Як на Львівщині спілкуються Надсянською говіркою. *Суспільне | Новини*. URL: <https://suspilne.media/lviv/355224-nematerialna-kulturna-spadsina-ak-na-lvivsini-spilkuutsa-nadsanskou-govirkou/> (дата звернення: 04.12.2023).

ДОДАТКИ

Результати проекту «Викладання та навчання з живою спадщиною»

У багатьох європейських країнах елементи НКС успішно інтегрувались в різні шкільні предмети через практичні заняття, проекти, польові дослідження, створення медіа-продуктів та міждисциплінарні заходи. Наприклад, на уроках мистецтва в Бельгії учні вивчали японську техніку друку Ханга та інтегрували її з математикою, обчислюючи пропорції та симетрію в зображеннях. В Австрії на уроках фізики учні вивчали властивості звукових хвиль, використовуючи дзвони місцевого традиційного свята Glöcklerlauf, на уроках комп'ютерного проектування вони створювали 3D-моделі ковпаків, що використовуються в цій традиції; на уроках німецької мови вивчали історію та значення цієї традиції; а складні костюми, виготовлені вручну з дерева, паперу, лампочок і коров'ячих дзвіночків, слугували прикладами на уроках мистецтва. На Кіпрі учні використовували мереживо Лефкара для вивчення геометрії та симетрії, а трюфелі (сферичні солодощі з ріжкового дерева), які можна формувати в будь-яку форму для вивчення геометричних фігур на уроках математики. У Литві учні пекли традиційне різдвяне печиво кучукай на уроці технологій, а рецепт використовували на уроках мов для збагачення словникового запасу. У Польщі учні вивчали симетрію в математиці, аналізуючи традиційні декоративні візерунки на одязі. У Греції учні вивчали грецьку музичну і культурну традицію ребетіко на уроках фізкультури опановуючи танцювальні рухи, на уроках англійської мови - засвоюючи нову лексику, на уроках літератури - аналізуючи пісні, що зображують гендерні стереотипи, та на уроках ІКТ - створюючи мобільний додаток задля популяризації традиції. В Іспанії учні досліджували місцеві карнавальні традиції на уроках географії, музики, мистецтва та галісійської мови [11].

Характеристика Національного переліку у ред. наказу Міністерства культури та інформаційної політики України від 26.04.2024 р. [42]

Загалом Національний перелік налічує 93 елементи та складається з таких інвентарів:

- Інвентар нематеріальної культурної спадщини містить 66 елементів, що охоплюють різноманітні галузі нематеріальної культурної спадщини, такі як традиційні ремесла, звичаї та обряди, усні традиції, виконавське мистецтво, знання про природу, традиційну кухню тощо. Елементи представляють різні регіони України.

- Інвентар нематеріальної культурної спадщини, яка потребує термінової охорони налічує 16 елементів, які перебувають під загрозою зникнення і потребують невідкладних заходів з їх збереження та захисту (016, 041, 054, 055, 057, 058, 061, 063, 070, 075, 078, 080, 082, 087, 088, 090 н.к.с.).

- Інвентар належних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини містить 6 елементів, які є прикладами успішних практик з охорони нематеріальної культурної спадщини в Україні (н.к.с. 030, 035, 043, 060, 079, 093).

- Інвентар, що представляє культуру корінних народів України налічує 5 елементів, які репрезентують культуру кримських татар (009, 049, 091, 092 н.к.с.) та караїмів (013 н.к.с.) - корінних народів України.

- Інвентар елементів, що були відроджені у зв'язку з перерваною традицією - не наведено жодного елемента для цього інвентарю.

Продовження Додатку Б

Згідно з Національним переліком елементи НКС України представляють різні галузі:

- Звичаї, обряди, святкування
- Традиційні ремесла
- Знання та практики, що стосуються природи і Всесвіту
- Усні традиції та форми вираження (зокрема в мові як носії нематеріальної культурної спадщини);
- Виконавське мистецтво
- Традиційна кухня
- Традиції, пов'язані із культурою харчування
- Традиції харчування
- Традиційна музика
- Народна медицина
- Культурні простори
- Інше (традиція харчування; обрядова страва; сакральне мистецтво; народна медицина; традиційна кухня; гастроспадщина; виготовлення музичних інструментів; практика з охорони традиційних ремесел та народного мистецтва; національна кухня караїмів; побут, традиції оздоблення, дизайн інтер'єру; елементи одягу та інтер'єр; практика з охорони нематеріальної культурної спадщини; традиційні ремесла, які пов'язані з охороною навколишнього середовища).

Класифікація елементів НКС, запропонована автором

Враховуючи дані з Національного переліку, виключаючи повторення та задля спрощення процесу прив'язки елементів НКС до навчальних програм автором було класифіковано елементи за галузями таким чином:

1. Звичайі, обряди, святкування:

- Традиція гуцульської писанки (012.н.к.с.)
- Традиція обряду «Водіння Куста» у селі Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області (014.н.к.с.)
- Великоднє гуляння «Водити Володара» в селі Розкошівка Теплицького району Вінницької області (026.н.к.с.)
- Створення об'ємної сферичної різдвяної зірки села Мацьковичі (028.н.к.с.)
- Новорічна традиція буковинського маланкування (031.н.к.с.)
- Різдвяний обряд «Мошу» (обряд чоловічої коляди) (033.н.к.с.)
- Українська писанка: традиція і мистецтво (046.н.к.с.)
- Обряд «засівання з конем у селі Вістря Чортківського району Тернопільської області» (051.н.к.с.)
- Традиція наряджання могильних хрестів на Рівненському Поліссі (065.н.к.с.)
- Традиція повіншування Василів у селі Липівка Рогатинської територіальної громади Івано – Франківської області (068.н.к.с.)
- Буковинське поминальне деревце з дарами (069.н.к.с.)
- Традиційний обряд Маланка с. Белелуя Івано-Франківської області (072.н.к.с.)
- Обряд «Гоніння гадюк» (078.н.к.с.)

Продовження Додатку В

- Обряд заплітання весільної коси в селі Білокуракине (080.н.к.с.)
- Традиційне свято «Міра» (083.н.к.с.)
- Традиція Щедрого вечора в Україні (085.н.к.с.)

2. Традиційні ремесла:

- Традиція Косівської мальованої кераміки (001.н.к.с.)
- Кролевецьке переборне ткацтво (002.н.к.с.)
- Опішнянська кераміка (003.н.к.с.)
- Петриківський розпис – українське декоративно-орнаментальне малярство ХІХ –ХХІ ст. (004.н.к.с.)
  - Технологія виконання вишивки «білим по білому» селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області (007.н.к.с.)
  - Традиція рослинного килимарства селища Решетилівка Решетилівського району Полтавської області (008.н.к.с.)
  - Орьнек – кримськотатарський орнамент та знання про нього (009.н.к.с.)
  - Традиція орнаментального розпису бубнівської кераміки (010.н.к.с.)
  - Традиція декоративного розпису села Самчики (015.н.к.с.)
  - Олешнянське гончарство Чернігівщини (016.н.к.с.)
  - Художнє дереворізьблення Чернігівщини (017.н.к.с.)
  - Мистецтво виготовлення звукової глиняної забавки «Валківський свищик» (020.н.к.с.)
  - Технологія виготовлення «воскових» вінків на Вінниччині (021.н.к.с.)
  - Карпатське ліжникарство (023.н.к.с.)
  - Борщівська народна вишивка (024.н.к.с.)
  - Технологія створення клембівської сорочки «з квіткою» (025.н.к.с.)

Продовження Додатку В

- Традиційне харківське коцарство (030.н.к.с.)
  - Метод будівництва «суха кладка» (037.н.к.с.)
  - Мистецтво виготовлення яворівської дерев'яної забавки (040.н.к.с.)
  - Традиція лозоплетіння в с. Іза Хустського району (042.н.к.с.)
  - Традиція соломоплетіння у Турійській громаді Волинської області (048.н.к.с.)
  - Гуцульська боднарка (057.н.к.с.)
  - Мистецтво виготовлення глинянського візерункового текстилю (058.н.к.с.)
  - Буковинська та бессарабська тайстра: традиції виготовлення та побутування (059.н.к.с.)
  - Обуховицьке ткацтво (063.н.к.с.)
  - Традиції рогозоплетіння (064.н.к.с.)
  - Традиція гуцульського художнього дереворізьблення (071.н.к.с.)
  - Традиційні жіночі прикраси із бісеру на Прикарпатті (073.н.к.с.)
  - Традиція і технологія вишивки жіночої сорочки на Гадяччині (074.н.к.с.)
  - Буковинський урочистий вінок з ковилою (075.н.к.с.)
  - Традиція і технологія виготовлення Обухівського «шитого» рушника (081.н.к.с.)
  - Традиційне ткацтво у Камінь-Каширській громаді (084.н.к.с.)
  - Коболчинська кераміка (088.н.к.с.)
- 3. Стосуються природи і Всесвіту:**
- Бортництво (011.н.к.с.)

Продовження Додатку В

- Бортництво Київської області (047.н.к.с.)
  - Культура традиційного вівчарства Бессарабії та знання, пов'язані з ним (067.н.к.с.)
  - Традиційне ремесло бджільництва у Сватівському районі Луганської області (070.н.к.с.)
- 4. Народна медицина:**
- Традиція травництва Старобільського краю (087.н.к.с.)
- 5. Усні традиції та форми вираження:**
- Козацькі пісні Дніпропетровщини (005.н.к.с.)
  - Пісенна традиція села Лука Києво-Святошинського району Київської області (06.н.к.с.)
  - Надсянська говірка на теренах Мостищини (056.н.к.с.)
- 6. Традиції, пов'язані з культурою харчування та приготування страв:**
- Традиція приготування ет аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Досвід караїмів Мелітополя (013.н.к.с.)
  - Культура приготування українського борщу (022.н.к.с.)
  - Традиція приготування яворівського пирога (027.н.к.с.)
  - Знання і практики приготування сахновщинського короваю (029.н.к.с.)
  - Знання, вміння та практики, що стосуються приготування та споживання біляївської рибної юшки (034.н.к.с.)
  - Міліна – знання, навички та звичаї (036.н.к.с.)
  - Бузинник – десертна страва з бузини, традиції приготування та споживання (038.н.к.с.)

Продовження Додатку В

- Традиція приготування обрядової страви «крупки» с. Мостове Андрушівської громади Житомирської області (039.н.к.с.)
- Звичай і технологія приготування святкової та поминальної каші у місті Авдіївка Донецької області (041.н.к.с.)
- Гуцульська бриндзя (044.н.к.с.)
- Культура приготування та споживання плацинди у селах долини річки Фрумушика (045.н.к.с.)
- Практика та культурний контекст приготування «чіберек» та «янтик» – традиційних страв кримських татар (049.н.к.с.)
- Сливовий леквар – традиція приготування та культура споживання на Закарпатті (050.н.к.с.)
- Традиційний обрядовий хліб Вінниччини (052.н.к.с.)
- Випікання весільних утят у селі Річки (054.н.к.с.)
- Обряд приготування страви «Зелеківська зливанка» (055.н.к.с.)
- Традиція приготування та споживання обрядових хлібів до Дня Святого Георгія села Криничне (062.н.к.с.)
- Приготування української традиційної страви «Голубці» (066.н.к.с.)
- Обряд приготування зливої каші (076.н.к.с.)
- Технологія приготування обрядового напою «Варена» в селі Боромля (077.н.к.с.)
- Пісні голубці з картоплею, традиція приготування та споживання (082.н.к.с.)
- Традиція приготування сушки з фруктів у селах Охтирщини (086.н.к.с.)
- Традиції приготування та споживання каші «Зозулі» (089.н.к.с.)
- Традиція приготування затірки у селі Крива Лука (090.н.к.с.)

Продовження Додатку В

- Кавова традиція кримських татар (091.н.к.с.)

7. Виконавське мистецтво:

- Гуцульська коляда та плеси Верховинського району Івано-Франківської області (018.н.к.с.)

- Звичай виконувати танець Аркан з Ковалівкою в Печеніжинській ОТГ (019.н.к.с.)

- Особливості виконання клезмерської музики Подільського (Кодимського) району Одеської області (032.н.к.с.)

- Кобзарство (053.н.к.с.)

- Агир ава ве Кайтарма - традиційний танець кримських татар (092н.к.с.)

8. Виготовлення музичних інструментів:

- Поліська дудка-викрутка: традиції виготовлення та гри (061.н.к.с.)

9. Практика з охорони нематеріальної культурної спадщини:

- Музей традиційного народного мистецтва як інтерактивний простір нематеріальної культурної спадщини Одещини (035.н.к.с.)

- Міжнародний Різдвяний фестиваль «Коляда на Майзлях» (043.н.к.с.)

- Практика з охорони горюньської культури «Музеєм горюньської культури» в селі Нова Слобода Конотопського району Сумської області (060.н.к.с.)

- Практика з охорони традиційних ремесел та народного мистецтва (079.н.к.с.)

- Практика з охорони «Гуцульських узорів (орнаменту) та пов'язаного з ним культурного простору» (093.н.к.с.)

Програма факультативу з географії «Гастрономічна спадщина»

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Актуальність факультативу. Гастрономічна спадщина є невід'ємною складовою НКС будь-якого народу. Традиційні страви, технології та звичаї їх приготування, культура споживання – все це формує гастрономічну ідентичність нації та регіонів. Вивчення цієї спадщини має важливе значення для формування в учнів патріотичних цінностей, поваги до традицій свого народу, знань про історію та культуру рідного краю.

Факультатив «Гастрономічна спадщина» покликаний ознайомити учнів з визнаними на національному рівні елементами НКС України, пов'язаними з культурою харчування та приготування страв. Вивчення цих елементів дасть можливість зрозуміти регіональні особливості української кухні, звичаї та обряди, пов'язані з приготуванням ритуальних страв. Водночас практична складова факультативу сприятиме формуванню в учнів кулінарних навичок та збереженню сімейних гастрономічних традицій.

Мета факультативу: ознайомлення учнів з елементами НКС України, пов'язаними з культурою харчування та приготування страв, формування поваги до гастрономічних традицій українського народу.

Основні завдання:

- Розкрити сутність поняття «гастрономічна спадщина», її роль у формуванні ідентичності народу;
- Ознайомити з елементами НКС України у сфері національної кухні;
- Висвітлити історію виникнення, регіональні особливості та технологію приготування традиційних українських страв;

Продовження Додатку Д

- Сформувати практичні навички приготування страв української національної кухні;
- Заохотити учнів до дослідження родинних гастрономічних традицій та збереження їх у сімейному колі;
- Популяризувати гастрономічний туризм як перспективний напрям вивчення нематеріальної спадщини.

Міжпредметні зв'язки: курс інтегрує знання з географії, історії України, природничих наук, трудового навчання.

Форми і методи навчання: лекції, бесіди, дискусії, виконання дослідницьких проєктів, майстер-класи, практичні заняття з приготування страв.

Структура програми: програма факультативу складається з трьох розділів – «Вступ до гастрономічної спадщини», «Елементи НКС в українській кухні», «Гастрономічний туризм». Вона розрахована на 1 рік, 38 навчальних годин і призначена для учнів 7 класів (1 заняття кожні 2 тижні по 2 години, окрім вступного та підсумкового занять – можуть бути проведені два тижні підряд з практичними).

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

Розділ 1. Вступ до гастрономічної спадщини (2 год)

Гастрономічна спадщина як частина НКС. Поняття гастрономічної ідентичності. Роль гастрономічної спадщини у формуванні національної самобутності. Традиційна національна кухня як феномен культури. Регіональні особливості української кухні. *При вивченні теми про традиційну українську кухню як феномен культури доцільно використати загальні відомості з Атласу*

Продовження Додатку Д

«Ковчег смаку в Україні» про різноманітність української гастрономічної спадщини.

Розділ 2. Елементи НКС в українській кухні (32 год)

2.1. Страви та їх приготування як елементи НКС (12 год)

Культура приготування та споживання українського борщу. Традиція приготування яворівського пирога. Знання і практики приготування сахновщинського короваю. Біляївська рибна юшка: історія та сьогодення. Гуцульська бриндзя. Пісні голубці з картоплею. Дані з Атласу *«Ковчег смаку в Україні» про історію, регіональні особливості, процес приготування таких страв як український борщ, яворівський пиріг, гуцульська бриндзя.*

2.2. Регіональні традиції та звичаї (14 год)

Приготування сливового леквару на Закарпатті. Обрядові хліби Вінниччини. Випікання весільних утят у с. Річки. Обряд приготування Зелеківської зливанки. Традиція приготування обрядових хлібів до Дня Св.Георгія у с. Криничне. Обряд приготування зливаної каші. Традиція приготування затірки у с. Крива Лука. Інформація з Атласу *«Ковчег смаку в Україні» про приготування та споживання сливового леквару на Закарпатті, обрядові хліби до Дня Св.Георгія.*

2.3. Традиційні страви національних меншин (6 год)

Традиція приготування ет-аяклак (караїмський пиріжок з м'ясом). Культурний контекст приготування «чіберек» та «янтик» кримських татар. Кавова традиція кримських татар. Міліна – звичаї гагаузів. Відомості з Атласу *«Ковчег смаку в Україні» про приготування ет-аяклак караїмів.*

Продовження Додатку Д

Розділ 3. Гастрономічний туризм (2 год)

Поняття та різновиди гастрономічного туризму. Потенціал гастрономічного туризму в Україні. Розробка гастрономічних турів на основі об'єктів НКС. Перспективи розвитку гастрономічного туризму.

Підсумкове заняття (2 год)

Підбиття підсумків вивчення факультативу. Презентація учнівських проєктів, пов'язаних з дослідженням родинних гастрономічних традицій.

ПРОГНОЗОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ

Очікувані результати. Після вивчення курсу учні будуть:

- Знати сутність поняття «гастрономічна спадщина», її роль у формуванні ідентичності народу;
- Обізнані з елементами НКС України у сфері національної кухні, історією їх виникнення, технологією приготування та культурою харчування;
- Володіти практичними навичками приготування традиційних страв;
- Розуміти цінність збереження сімейних гастрономічних традицій;
- Обізнані з перспективами розвитку гастрономічного туризму в Україні.

Така програма передбачає комплексне вивчення елементів НКС в царині харчування з поступовим нарощуванням складності матеріалу. Учасники ознайомляться з основними нематеріальними об'єктами, історією та культурними традиціями, набудуть практичних навичок приготування національних страв різних регіонів України. Окрема увага приділятиметься перспективам збереження та популяризації гастроспадщини через розвиток гастротуризму.